

THEMIS ***THEMIS*** **THEMIS**

***Az ELTE Állam- és
Jogtudományi Doktori
Iskola elektronikus
folyóirata***

2007. június

**Themis: Az ELTE ÁLLAM- és Jogtudományi Doktori Iskola
elektronikus folyóirata**
**A Szerkesztőség a Doktori Iskola hallgatóinak máshol nem
publikált tanulmányait közli.**

Szerkesztőbizottság:
Gönczöl Katalin, Takács Péter, Nagy Marianna

Szerkesztette: Nagy Marianna
Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem-tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

Tartalom

TARTALOM	3
BIRÓ BENJAMIN: A regionális önkormányzat létrehozásának törvényalkotási kísérlete	4
BODZÁSI BALÁZS: Főbb csomópontok az önálló zálogjog újraszabályozásában	17
MOLNÁR HELLA: Az önszerződés	33
TÓTH J. ZOLTÁN: Rendkívüli büntetőjog és a halálbüntetés az 1910-es évek Magyarországon	49
VERMES ATTILA: A nemzetközi közúti árufuvarozók felelősségbiztosítása	63

Bíró Benjámín
Alkotmányjogi Tanszék
Konzulens: Kukorelli István

A regionális önkormányzat létrehozásának törvényalkotási kísérlete

Bevezetés

Jelen tanulmányban a regionális önkormányzat létrehozását célzó T/234 számú „A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról” és a T/240 számú „A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény módosításáról” című törvényjavaslatokat szeretném bemutatni.

Azért tartom bemutatásra érdemesnek ezt a két törvényjavaslatot, annak ellenére, hogy azok nem kerültek elfogadásra az Országgyűlés által, mert ezen törvényjavaslatokban első alkalommal öltött testet a regionális önkormányzat elképzelése.

Ennek megfelelően a tanulmány első része általános kiindulópontokat rögzít, meghatározni igyekszik, hogy mit értünk ma regionalizmuson, milyen feltételek fennállása esetén tekinthető egy önkormányzati struktúra regionálisnak.

Ezt követi a második részben a tanulmány tárgyát képező két törvényjavaslat bemutatása, fontosabb rendelkezéseinek elemzése, összehasonlítása a hatályos Alkotmánnyal, törvénnyel.

I. KIINDULÓPONTOK

A régióknak és regionalizmusnak számos értelmezése van. Ha megközelítések szerint rendezzük őket csoportokba, a felfogások és értelmezések következő módon különíthetők el.

- a)** társadalom-földrajzi elhatárolás,
- b)** közigazgatási határok kijelölése,
- c)** az uniós regionális fejlesztések kereteihez való igazodás,
- d)** igazgatásszervezési racionalizálási törekvések.

a) A társadalom-földrajzi kutatások a különböző térségek olyan valóságos társadalmi viszonyokon alapuló kapcsolatrendszerter keresik, amelyek kapcsolatokat és térszerkezetet teremtenek települések között, illetve térségszervező erőt jelentenek. Ez a megközelítés a témánk szempontjából fontos, hiszen a közigazgatás szervezése csak akkor lehet érdemi, ha a valóságos társadalmi szükségleteken alapul. A régiók lehatárolása is úgy célszerű, hogy fontos kapcsolatrendszereket ne metsszenek át a határok, hanem erősítsék a kívánatos kohéziókat.

b) A területi közigazgatás illetékességi területeinek megvonása a térszerkezet alakulásának egyik fontos tényezője. Jelentősége feltétlenül kiemelt a területi viszonyokban, tekintve a vonzatokat, amelyekkel aztán maga is hatást gyakorolhat a területi kapcsolatrendszerek mikéntjére. Ezért a közigazgatási határok kialakításához figyelembe kell venni az igazgatás sajátos követelményeit, amelyek sok tekintetben ellentmondanak a gazdasági vagy társadalmi szükségletek más megnyilvánulásainak területi vetületeivel. Jó esetben a közigazgatás maga is közösségi szükségleteket fejez ki és jelenít meg.

c) Az Európai Unióhoz való csatlakozás új megvilágításba helyezte a regionalizmus kérdését. Jogharmonizációs kényszer ugyan nincs. A minimális elvárás leginkább logikailag következtethető ki. A strukturális források elosztásához meg kell teremteni a kapcsolódás technikai lehetőségét. Rendelkezni kell tehát az Unió területi statisztikai rendszeréhez való illeszkedést lehetővé tevő számbavételi struktúrával. NUTS-rendszer átvétele ennek megfelelően megtörtént.

d) A regionalizmus az igazgatás-racionalizálási törekvéseknek is célpontja. A területi államigazgatási szervezetek rendszerét, valamint az önkormányzati igazgatás területi rendszerét a hatékonyság növelésére hivatkozva több hullámban is érintették és érintik ún. korszerűsítési törekvések. A szóban forgó javaslatok abban különböznek a b) pont alatt említett közigazgatási lehatárolási elméletektől, hogy nem funkcionális szempont dominál érvelésükben, hanem valamilyen egyedi szak-rationális szempont, amelyet általánosítanak.

1.1. Kihívások

Az önkormányzati rendszer 1990. évi reformja alapvetően a településeket érintette. Mára megérett a helyzet a középszintű térségi szerepek újraértelmezésére. A helyi közigazgatás reformjának második lépcsőjében a településeket meghaladó területi szintek és az ott célszerűen ellátható közösségi funkciókör megreformálása van soron.

Az új önkormányzatok létrehozásának együtt kell járnia a közfeladatok, a források, az igazgatási megoldások és gyakorlatok alapvető megújításával.

Az átalakítástól várható előnyök az alábbiakban foglalhatók össze:

- Az Európai Unió integrációs aktivitásnak fontos iránya a területi politika, amelyiknek alapvető célja a strukturális, azaz társadalmi és gazdasági szerkezeti okokra visszavezethető különbségek csökkentése. Ennek egységei a hazai értelmezés szerinti megyéknél nagyobb egységet átfogó régiók.

- A kiskapacitású községi önkormányzatok szolgáltatás-szervezési pozíciója javul, ugyanakkor a nagytérség egészének versenyképessége is.

- A központi hatalom ésszerű decentralizációja tovább erősíthető. A közösségi feladatok közül különösen a következő területek jönnek szóba: a hálózati infrastruktúra fejlesztése, a környezetgazdálkodás.

- A helyi önkormányzati rendszer hiányzó erős középszintje létrehozható. A mai megyerendszeren kívül esnek legnagyobb városaink, amelyek intézményesen nem részei a körülöttük lévő megyének; megyei joggal felruházva, mesterségesen ki vannak szakítva környezetükből. Nagy méretű, erős önkormányzati jogosítványokkal rendelkező régiókkal helyreállítható a területi struktúra célszerűen koordinált integrációja úgy, hogy a települések eddig elért önállósága sem csorbul.

- A közfeladatok szervezésének egyes reformjai ugyancsak kötődnek az újraértelmezett regionális rendszerhez.

1.2. Prioritások

A fenti kihívások önmagukban még nem teremtenek cselekvési kényszert. Tehát a megvalósítási program meghatározásához a reális cselekvési mezőben közigazgatás- és területi hatalompolitikai irányokat kell kitűzni. A Belügyminisztérium keretein belül működő IDEA munkacsoport többek között kidolgozott egy javaslatot, amely alapján a kormányzati szándék prioritásainak alábbi rendszerét állították el, amelynek főbb pontjai:

a) A magyar helyi közigazgatási rendszernek szüksége van a településen kívüli, erős önkormányzati szintre, mert vannak olyan nagytérségi feladatok, amelyeket általánosan választott testületek által hozott döntések alapján, decentralizált módon célszerű megoldani.

b) A települési és a központi szint között a következő középszintek kialakítása és szükség szerinti újraértelmezése valósul meg: kistérség (NUTS-4), megye (NUTS-3) és régió (NUTS-2).

c) Regionális szinten területi önkormányzatok kialakítása szükséges, amely önkormányzati általános választásokon választott testület vezetése alatt álló, közhatalmi szerv.

d) Az önkormányzati rendszer területi szintje perspektivikusan ne kettőződjön meg.

e) A regionális hatáskörök nagyobbik részét központi szintről delegálják.

f) A regionális reformnak alapvető része a főváros helyzetének, területi szerepének kezelése. Ezáltal csökkenthető a vidéki városokkal és általában a vidékkel szembeni kontraszt. Másfelől a főváros saját térségével maga is új intézményes kapcsolatba kerül.

g) Kifejezetten kormányzati igényre az említett javaslat a régiók jelenlegi lehatárolását az átalakítás első szakaszában adottnak vette.¹

h) Az IDEA munkacsoport munkacsoport javaslatában szereplő program menetrendje szerint, az Országgyűlésnek legkésőbb 2005 nyaráig döntési helyzetbe kellett volna kerülnie ahhoz, hogy az esetleges átalakításhoz szükséges idő rendelkezésre álljon. Így a következő ciklus elején léphetne működésbe a megreformált területi rendszer és az EU következő tervezési időszakának 2007. január elsejétől már így vághatnának neki, reményeik szerint. Azonban ez nem valósult meg, a tanulmány tárgyát képező törvényjavaslatok 2006. nyarán kerültek a Tisztelt Ház elé.

II. Az önkormányzati régió megteremtését célzó törvényjavaslatok bemutatása

Ebben a fejezetben a 2006. nyarán az Országgyűlés elé benyújtott törvényjavaslatok tartalmát szeretném részletesen bemutatni, összevetve azokat a hatályos szabályozással.

Két törvényjavaslat került a honatyák elé, az első az Alkotmány megfelelő módosítását tűzte ki, a második az önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény módosítását.

2.1. T/234 A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYÁRÓL SZÓLÓ 1949. ÉVI XX. TÖRVÉNY MÓDOSÍTÁSÁRÓL

Ez a törvénymódosítás 2006. június 21-én került napirendre. Dr. Petrétai József igazságügyi és rendészeti miniszter, mint a napirendi pont előadója, miniszteri expozéjában a következőt emelte ki az alkotmány-módosítással kapcsolatban.

¹ Horváth M. Tamás: A regionális intézményrendszer kiépítése Magyarországon: Szervezeti rend és működés (2004); (Forrás: www.b-m.hu/idea/regmcs)

Annak célját a jelenlegi önkormányzati rendszer reformjaként határozta meg, azzal, hogy az megőrzi a jelenlegi szabályozás alapvető vonásait.

A javaslat egyrészt alkotmányi szintre emelné a régiót mint önálló területszervezési egységet, és ezzel megalapozza a középszintű közigazgatás átfogó reformját; másrészt pedig a minden települést megillető önkormányzás fenntartása mellett lehetővé teszi a közszolgáltatások hatékonyabb és magasabb színvonalú ellátása érdekében a kötelező önkormányzati társulás előírását. Mindez természetesen nem sérti az önkormányzatok eddig is alaptörvényi szinten rögzített egyenjogúságát, sőt a javaslat meglévő hiányosságot pótol akkor, amikor rögzíti, hogy a kötelezettségeket, a feladatokat és hatásköröket csak az önkormányzatok sajátosságainak figyelembevételével lehet megállapítani.

A javaslat legfontosabb elemének a regionális reform alkotmányos alapjainak megteremtését nevezte. Ennek lényege, hogy a közeljövőben ténylegesen elismerhető legyen a régió, mint az állam területi tagozódásának önálló, önkormányzattal is rendelkező szintje, így a javaslat megfelelő felkészülési időszakot biztosítva előírja a regionális önkormányzatok létrehozását és a megyei önkormányzatok egyidejű megszüntetését.²

Mindehhez természetesen megfelelő átmeneti rendelkezések megállapítása szükséges. A javaslat ennek megfelelően tartalmazott egyfajta menetrendet, ennek a folyamatnak a végig viteléhez, ez alapján a 2006-ban megválasztott megyei önkormányzati képviselők mandátuma a 2009. évi európai parlamenti választás napjáig tartott volna, és ezzel egy időben került volna sor első alkalommal a regionális közgyűlések megválasztására. Így 2006-ban megválasztott települési önkormányzati képviselők és polgármesterek mandátuma 2012. áprilisáig vagy májusáig tarthatott volna, amikor is általános, minden szintre kiterjedő önkormányzati választásokra került volna sor.

Az átmeneti szabályok 2012. július 1-jén veszítenék hatályukat. Ettől az időponttól kezdve az önkormányzati választásokat az előző általános választásokat követő negyedik év április vagy május hónapjában kellene megtartani. Ez kielégíti azt a régóta érlelődő kívánalmat is, hogy az önkormányzati választásokra a parlamenti ciklus félidejében kerüljön sor.

Mindebből világosan következik, hogy 2009-ig, az első regionális választásokig a megyei közgyűléseket mindenképpen meg kell jeleníteni az alkotmány szintjén. Éppen ezért a javaslat szerint az alkotmány 41. § (3) bekezdése az első regionális választás napjáig mind a megyét, mind a régiót az állam területi tagozódásának önálló szintjeként nevezi meg, ezen

² Országgyűlési Napló, 2007. június 21., Felszólaló Dr. Petrétei József, igazságügyi és rendészeti miniszter

időpontot követően azonban már csak a régiókról szóló rendelkezés maradna hatályban.

A javaslat másik eleme a települési önkormányzatok eredményesebb működésének biztosítása. A kistélepülések önkormányzatainak fennmaradása minden kétséget kizáróan olyan érték, amelyet a továbbiakban is mindenképpen meg kell őrizni. Éppen ezért a javaslat szerint önkormányzati szerveket, képviselő-testületet és polgármestert változatlanul minden település választópolgárai választhatnának. Kétségtelen azonban, hogy egyes közszolgáltatások színvonalas biztosítása a kistélepülések szintjén még komoly anyagi ráfordítások árán sem mindig biztosítható. Ennek érdekében az alkotmány lehetővé tenné a törvényalkotás számára egyes önkormányzati feladatok esetében a kötelező társulási feladatellátás előírását, amennyiben valamely közszolgáltatás ellátása ilyen módon hatékonyabban megvalósítható. Ki kell emelni azonban, hogy az önkéntes társulás lehetőségét ez a módosítás továbbra sem zárja ki.

Mindez nem eredményezné a települési szintű önkormányzás elvének feladatását, hiszen az önkormányzati társulások továbbra sem válnának önálló önkormányzati szintté. A helyi önkormányzás joga változatlanul az egyes települések választópolgárait illetné meg. Ezzel a szabályozási megoldással egyrészt a helyi közszolgáltatások magasabb színvonalú ellátása is biztosítható, ugyanakkor a kistélepülések választópolgárai közösségeinek a helyi önkormányzashoz való joga sem csorbulna.

A változások fenti két alapvető irányán túl a javaslat olyan további, kisebb terjedelmű módosításokat is tartalmaz, amelyek szintén az önkormányzatok hatékonyabb működését, feladatellátását szolgálják, ugyanakkor az önkormányzatok alkotmányos jogállásának lényegi elemeit változtatják meg.³

Ezek közül kiemelném a T/234 számú alkotmánymódosító törvényjavaslat 2. §-át, amely az Alkotmány 43. §-át a következőképpen kívánta módosítani:

„43. § (1) A helyi önkormányzatok egyenjogúak. Az önkormányzatok kötelezettségei, feladatai és hatáskörei – figyelembe véve az önkormányzat sajátosságait – eltérőek lehetnek.

(2) A helyi önkormányzatok részére kötelezettséget törvény állapíthat meg.”

A hatályos szöveg pedig a következő:

³ Országgyűlési Napló, 2007. június 21., Felszólaló Dr. Petrétei József, igazságügyi és rendészeti miniszter

„43. § (1) A helyi önkormányzatok alapjogai (44/A. §) egyenlőek. Az önkormányzatok kötelezettségei eltérőek lehetnek.

(2) A helyi önkormányzati jogokat és kötelezettségeket törvény határozza meg. Az önkormányzat hatáskörének jogszerű gyakorlása bírósági védelemben részesül, jogai védelmében az önkormányzat az Alkotmánybírósághoz fordulhat.”

Az előterjesztő igazságügyi- és rendészeti miniszteri expozéjában elmondta, hogy ezzel „a javaslat elvégzi a közjogászok által már régóta egybehangzóan javasolt módosítást, amely szerint a helyi önkormányzatoknak nem alapjogaik, hanem a kormánnyal szembeni autonómiájuk van.”. Azonban a törvényjavaslat indoklásában erre nem történik hivatkozás.

Véleményem szerint, visszalépés lett volna, ha a fenti módosítás ebben a formában elfogadásra került volna. A helyi önkormányzatoknak nem csupán „a kormánnyal szembeni autonómiájuk van”, hanem igenis alapjogokról beszélhetünk, amit megerősít az Alkotmánybírósághoz fordulás lehetőségének a biztosítása is. A hivatkozott Alkotmány 44/A. §-ában foglaltak, meghatározzák az alapvető irányát az önkormányzatok lehetőségének. Az önkormányzatok ellensúlyt is képeznek a központi kormányzattal szemben, igaz ez Magyarországon, lévén monista típusú állam, nem olyan jelentős. Azonban, az Alkotmány jelenlegi szövege jobban kifejezi a helyi önkormányzatok fontosságát, az alkotmányos berendezkedésben betöltött szerepét.

A törvényjavaslat módosítani kívánta az Alkotmánnyal ellentétesen működő helyi képviselő-testület felosztatására vonatkozó szabályokat is, és azt az Alkotmánybíróság hatáskörébe kívánta utalni.

Tekintsük át a jelenlegi jogi helyzetet, a szabályozás első szintje az Alkotmány 19. § (3) bek. I. pontjában található, amely szerint: „Az Országgyűlés a Kormánynak - az Alkotmánybíróság véleményének kikérése után előterjesztett - javaslatára felosztatja azt a helyi képviselő-testületet, amelynek működése az Alkotmánnyal ellentétes”. Az Alkotmány hivatkozott bekezdése alapvető szabályokat rögzít, a következők szerint:

„19. § (1) *A Magyar Köztársaság legfelsőbb államhatalmi és népképviselői szerve az Országgyűlés.*

(2) *Az Országgyűlés a népszuverenitásból eredő jogait gyakorolva biztosítja a társadalom alkotmányos rendjét, meghatározza a kormányzás szervezetét, irányát és feltételeit.*

(3) *E jogkörében az Országgyűlés*

a) megalkotja a Magyar Köztársaság Alkotmányát;

...

l) a Kormánynak - az Alkotmánybíróság véleményének kikérése után előterjesztett - javaslatára feloszlatja azt a helyi képviselőtestületet, amelynek működése az Alkotmánnyal ellentétes; dönt a megyék területéről, nevééről, székhelyéről, a megyei jogú várossá nyilvánításról és a fővárosi kerületek kialakításáról;"

Tehát az Alkotmány ebben az összefüggésben utalja az Országgyűlés hatáskörébe az alkotmányellenesen működő helyi képviselő-testület felosztatását. A 19. §. (2) bekezdésében az szerepel „Országgyűlés a népszuverenitásból eredő jogait gyakorolva biztosítja a társadalom alkotmányos rendjét,“, majd ezt folytatva a (3) bekezdés így szól „E jogkörében az Országgyűlés... a Kormánynak - az Alkotmánybíróság véleményének kikérése után előterjesztett - javaslatára feloszlatja azt a helyi képviselőtestületet, amelynek működése az Alkotmánnyal ellentétes,“.

Az T/234 számú alkotmánymódosításra irányuló törvényjavaslat, megszüntetné az Országgyűlés ezen jogkörét. Azt a IX. fejezetben a helyi önkormányzatok szabályai között helyezné el, kiegészítve a 44. §-át a következő (5) bekezdéssel:

„(5) Az Alkotmánybíróság a Kormány indítványára feloszlatja azt a képviselő-testületet, amelynek működése az Alkotmánnyal ellentétes.“.

A változás indokaként az előterjesztő részéről az hangzott el, hogy a jelenlegi megoldás nem illeszkedik a magyar közjogi rendszerbe, az alkotmányellenes működés kérdése nem politikai döntést igényel, az alkotmányellenesség megállapításának jogát az alkotmányvédelem legfőbb szervéhez indokolt telepíteni.

Az Alkotmány 19. §-ának tartalma alapján jelenleg éppen olyan jó helyen van a szabályozás, mint a módosítást követően lenne. Véleményem szerint, az Országgyűlés, az Alkotmánybíróság véleményének birtokában meg tudja hozni döntését, az nem idegen az Alkotmányban ehelyütt meghatározott funkciójától, valamint az alkotmányellenesen működő képviselő-testület felosztatása nem „alkotmányellenesség“ megállapítása, ahogy azt az előterjesztő nevezi.

2.1. T/240 A HELYI ÖNKORMÁNYZATOKRÓL SZÓLÓ 1990. ÉVI LXV. TÖRVÉNY MÓDOSÍTÁSÁRÓL

A bemutatott alkotmánymódosítási javaslat szükségszerűen együtt jár a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény módosításának igényével.

A javaslat illeszkedik az alkotmánymódosítás gondolatmenetéhez, emellett számos olyan módosítást is átvezet az önkormányzati törvényen, amelyek az elmúlt évek tapasztalatai alapján szükségesnek tart az előterjesztő.

Ebben a fejezetben a törvényjavaslat régiókkal kapcsolatos rendelkezésekkel, továbbá az önkormányzati rendszert alapvetően érintő módosításaival foglalkozom.

A javaslat az Ötv. VIII. fejezetét teljesen megújítani kívánja, ez a fejezet jelenleg a megyei önkormányzat címet viseli és ennek megfelelően annak részletes szabályait is itt találjuk. Annak a koncepciónak a jegyében, amely már az alkotmánymódosító javaslatban is benne foglaltatott, a megye, mint területi önkormányzati szint megszűnik és helyére a regionális önkormányzat kerül. Ennek megfelelően az Ötv-t módosító javaslat ezt a fejezetet a következőképpen módosítaná.

A koncepció-váltást mutatja, hogy jelenleg a fejezet nyitó szakasza, a 69. § a feladatellátás szabályait tartalmazza, azt, hogy milyen esetben működtet a megye intézményt, azt hogyan veheti át a helyi önkormányzat. Ez is alátámasztja azt az elterjedt véleményt, hogy a jelenlegi megyei önkormányzat elsősorban egy intézményfenntartó szervezet. Ezzel szemben a javaslat egy távlatos mondatot helyez az említett szakasz első bekezdésébe *„69. § (1) A régióban a decentralizáció elve alapján területi önkormányzat működik.”*. Ebben a jelenlegi szabályozáshoz képest a decentralizáció, mint elv megjelenése jelent újdonságot, amelynek az elméleti feltételeit jelen írás első fejezetében igyekeztem bemutatni.

Ezt követi a regionális önkormányzat hatáskörébe tartozó feladatok felsorolása, „ide tartoznak különösen a területfejlesztéssel, a támogatáspolitikával, a foglalkoztatással, a környezet- és természetvédelemmel, az egészségüggyel, a szociálpolitikával, a közlekedés-infrastruktúrával és közlekedés-szervezéssel, a turizmussal, a fogyasztóvédelemmel, egyes közoktatással és a szakképzéssel, az innováció és a tudomány támogatásával, a nemzeti kulturális örökség védelmével, a főépítési tevékenységgel, valamint a katasztrófa-védelemmel összefüggő helyi közügyek.” A regionális önkormányzati feladat- és hatásköröket – a törvényben meghatározott kivételekkel – a regionális önkormányzat közgyűlése gyakorolná.

Az elképzelés szerint a „regionális önkormányzat feladat- és hatáskörét az e törvényben meghatározott keretek között külön törvények határozzák meg.” Véleményem szerint, a törvényjavaslat gyengeségének ez a legfőbb bizonyítéka. Az előterjesztő miniszter, ezt éppen ellenkező megközelítésben látja, amit úgy fogalmazott meg, hogy „amikor a munkamegosztás optimális szintjét akarjuk kialakítani, akkor a feladatköröket kell megjelölni, és a kerettörvényben, a kétharmaddal elfogadott önkormányzati törvényben kijelölni azokat a főbb területeket, amelyeket az adott szintnél szeretnénk elláttatni az önkormányzatok által. Az ágazati feladatokat és az ágazati törvények szabályozási felelősségét ez a kerettörvény nem veheti át. Nem lenne célszerű, hiszen építkezni is úgy szoktunk, hogy előbb fölépítjük a házat, és utána döntünk arról, hogy ezt hogyan bútorozzuk be. Most a házat építjük, és az ágazati törvények fognak majd a részletekről rendelkezni.”⁴

Azonban, ha valóban erőteljes a szándék, arra, hogy a központi közigazgatástól, a kormányzattól kívánnak a decentralizáció jegyében feladatokat a regionális önkormányzatoknak átadni, akkor nem lehet ezt csupán az ágazati törvényekre bízni, látszania kell a határozott jogalkotói szándéknak arra, hogy az újonnan kialakított területi egység, és annak választott önkormányzata megfelel, annak az elképzelésnek, ami egy valódi decentralizáció előfeltétele.

Részletes felsorolást leginkább a regionális önkormányzat területfejlesztési és fejlesztéspolitikai feladatkörében találunk. Ezek a feladatok többségében jelenleg a Regionális Fejlesztési Tanácsok feladatát és hatáskörét képezik, a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény alapján. Az előterjesztő külön kiemelte felszólalásában ennek megtörténtét, hiszen jelenleg a regionális fejlesztési tanácsok delegálás alapján összeálló testületek, az említett törvényben meghatározott feladatokkal. Ez valóban komoly feladat- és hatáskör lenne a regionális önkormányzatok számára, ha világos lenne a viszony a kormány és közöttük, az elképzelés azonban ezt később az ágazati törvények keretében kívánná megtenni. Ennek tükrében nem egyértelmű, hogy mennyiben lesz erősebb a regionális önkormányzathoz beépített fejlesztéspolitikai hatáskör, a jelenlegi a regionális fejlesztési tanácsokénál.

A feladat-ellátás pénzügyi-anyagi feltételeit a feladat- és hatáskört telepítő törvény hatályba lépésével egyidejűleg megfelelő, az ellátandó feladattal arányos költségvetési hozzájárulással, illetve szükség esetén vagyonszállítással biztosítaná a javaslat.

További példálódzó felsorolást találhatunk a regionális önkormányzat foglalkoztatással kapcsolatos, környezet- és természetvédelmi, egészségügyi és szociálpolitikai, szociális és gyermekjóléti, fogyasztó-

⁴ Országgyűlési Napló, 2007. június 21., Felszólaló dr. Lamperth Mónika önkormányzati és területfejlesztési miniszter

védelmi, a turizmust érintő valamint a közlekedési és útügyi feladatköre esetében. Ezek többsége azonban inkább koordinatív, tervező szerepet szán a regionális önkormányzatnak és kevésbé kézzel fogható, erős hatásköröket.

Ez alapján megállapítható, hogy a javaslatban felvázolt regionális önkormányzat feladat- és hatáskörei sokkal erősebbek, mint a jelenlegi megyei önkormányzaté, azonban nem érik el azt a szintet, amely alapján valódi, a sokat hivatkozott nyugat-európai értelemben vett decentralizációról beszélhetnénk.

Most nézzük, milyen formában képzei el a javaslat a regionális önkormányzat szervezetét, eszerint: „A regionális önkormányzatok szervezetére a települési önkormányzatokra vonatkozó előírásokat az e fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.”. Ez jelentős eltérés a korábbi szabályozáshoz képest, amennyiben a települési önkormányzatokra vonatkozó előírások vonatkoznak másodlagos szabályozásként a regionális önkormányzatokra, vagyis eltűnik az a különbség, ami eddig abból adódott, hogy a megyei önkormányzat, abban a formában ahogy létrejött, egészen más összefüggésben létezett, mint a települési önkormányzatok, mind az állampolgárok életét befolyásolni tudó döntések, mind a feladat- és hatáskörök célja tekintetében.

A törvényjavaslat alapján, a regionális önkormányzat szervei: a közgyűlés, a közgyűlés elnöke, a bizottságok és az önkormányzati hivatal. A regionális önkormányzat tisztségviselői: az elnök és az alelnök. A regionális önkormányzat közgyűlése több alelnököt is választhat. A regionális elnök személyére – a testület tagjai közül – a közgyűlés bármely tagja javaslatot tehet, az alelnök személyére az elnök tesz javaslatot. A regionális közgyűlés határozatlan időre regionális főjegyzőt nevez ki. A regionális önkormányzat hivatala a regionális főjegyző vezetésével ellátja az önkormányzat működésével kapcsolatos feladatokat, valamint intézi a törvény és kormányrendelet által meghatározott államigazgatási ügyeket. Ez a hivatal segíti az önkormányzat szervei törvényes és szabályszerű működését, szakmailag előkészíti a testületi formában működő szervek és a tisztségviselők döntéseit, gondoskodik a döntések végrehajtásának szervezéséről, ellenőrzéséről, továbbá beszámol a végrehajtás eredményéről.

A javaslat létrehoz egy új típusú közigazgatási szervet, az ún. igazgatási szervet (igazgatóságot), a regionális hivatal feladatait ezek útján látná el, az igazgatóság a regionális hivatal belső szervezeti egységeiként működne, vezetőjét a közgyűlés nevezné ki határozatlan időre, felette az egyéb munkáltatói jogokat a főjegyző gyakorolja. Az igazgatási szerv (igazgatóság) részletes feladatait és hatáskörét külön jogszabály állapíthatná meg.

A törvényjavaslat szerint, a regionális önkormányzat székhelyét az Országgyűlés jelöli ki. A közgyűlés szervezeti és működési szabályzatában – a térség nagyvárosai közül – regionális társszékhelyet, társszékhelyeket jelölhet ki.

Fontos terület-szervezési változás a megyei jogú város státusz megszüntetése. Tehát a regionális önkormányzat, szemben a jelenlegi megyei önkormányzatokkal, a teljes területére vonatkozóan rendelkezik hatáskörrel, a regionális önkormányzati választáson a régió valamennyi választópolgára részt vesz, ez mindenképpen erősítené pozícióját, hiszen a jelenlegi helyzetben éppen a megyék legjelentősebb városai, - amelyek között a megye székhelyét is találjuk - esnek kívül a területi önkormányzat hatáskörén.

Ennek megfelelően a javaslatban a települések új típusaként jelenik meg a nagyváros, ilyen a korábban megyei jogú városi jogállással rendelkező település, a régió székhelye, továbbá kérelemre nagyvárossá nyilvánítható az a város, amelynek lakossága az 50 ezer főt meghaladja, és vonzáskörzete több kistérségre kiterjed.

A törvényjavaslat beemelné az Ötv-be következő szakaszt: „Az Országgyűlés dönt az állam területi tagozódásáról, továbbá – az érintett önkormányzatok véleményének kikérése után – a régiók összevonásáról, szétválasztásáról, határainak megváltoztatásáról, elnevezéséről és székhelyéről, a nagyvárossá nyilvánításról, valamint a fővárosi kerületek kialakításáról.”.

A fővárossal határos regionális önkormányzattal kapcsolatban találunk eltérő rendelkezéseket, ezek további kötelezettségeket, korlátokat állapítanak meg a számukra. Ilyen, hogy a fővárossal határos regionális önkormányzat a főváros és agglomerációja fejlesztéspolitikai koordinációja érdekében köteles együttműködni a fővárosi önkormányzattal. Az együttműködés elősegítése érdekében agglomerációs egyeztető bizottságot hoznak létre. Törvény előírhatja, hogy meghatározott esetekben a fővárosi, valamint a vele határos regionális önkormányzat közgyűlése közös ülésen együttes döntést hozzanak.”.

A törvényjavaslat természetesen átvezeti az T/234 számú alkotmány-módosító törvényjavaslatban foglaltak szerint az Alkotmánnyal ellentétesen működő helyi képviselő-testület feloszlására vonatkozó új szabályokat.

Végezetül kimondja, hogy ha törvény másképp nem rendelkezik, a megyei önkormányzat általános jogutódja az adott megye területét magába foglaló regionális önkormányzat.

Felhasznált jogszabályok:

1949. XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya

1990. évi LXV. törvény A helyi önkormányzatokról

1996. évi XXI. törvény A területfejlesztésről és területrendezésről

Felhasznált irodalom:

HORVÁTH M. Tamás: A regionális intézményrendszer kiépítése Magyarországon: Szervezeti rend és működés (2004); (Forrás: www.b-m.hu/idea/regmcs)

Országgyűlési Napló

Bodzási Balázs
Polgári Jogi Tanszék
Konzulens. Harmathy Attila

Főbb csomópontok az önálló zálogjog újraszabályozásához

1. A téma aktualitása

Az elmúlt hónapokban megélénkült a vita az új Polgári Törvénykönyv Javaslatára körül, amely azzal áll szoros összefüggésben, hogy a jogalkotó belátható időn belül le akarja zárni a Javaslat társadalmi vitáját és a Kormány, majd az Országgyűlés elé kívánja terjeszteni az új Kódex normaszövegét. Ez a fokozódó érdeklődés természetesen érinti a zálogjogi rendelkezéseket is, annál is inkább, mivel a Javaslat lényeges változtatásokat vetít előre a zálogjogi szabályozásban, amely tíz év alatt immár a harmadik nagy átalakulását eredményezné ennek a jogterületnek. A viták felszínre hozták az önálló zálogjog létevel és lényegével kapcsolatos kérdéseket is, a jogalkotó ugyanis el akar tekinteni ennek az 1996-ban bevezetett jogintézménynek a szabályozásától.⁵ Az elmúlt időszakban tartott szakmai rendezvényeken⁶ sokszor elhangzott az a jogalkotói érv, hogy az önálló zálogjog nagyobb gond nélkül helyettesíthető lenne más jogintézményekkel, mindenekelőtt a keretbiztosítéki jelzálogjog, illetve a Javaslatban külön nevesített, de részletesen még ki nem dolgozott, ún. aljelzálogjog által.

Más helyen már kifejtésre került, hogy az önálló zálogjog komoly magyar jogtörténeti hagyományokkal rendelkezik, így nem tekinthető

⁵ JAVASLAT IV. 139. old.

⁶ A Magyar Országos Közjegyzői Kamara 2007. február 23-án rendezett műhelykonferenciát „Várható változások a zálogjogi szabályozásban” címmel. A konferencián elhangzott előadásokról azóta egy kiadvány is megjelent. A konferencián felszólaló előadók – bírák, gyakorló ügyvédek, közjegyzők, banki jogtanácsosok – egyaránt védelmükbe vették az önálló zálogjog intézményét. Hasonlóan reagáltak a Magyar Bankszövetség 2007. április 4-én megrendezett szakmai találkozásának résztvevői is.

idegen testnek a magyar magánjog világában.⁷ Az is részletesen bemutatásra került, hogy milyen európai uniós jogalkotási elképzelések jelentek eddig meg egy európai nem-járulékos jelzálogjog megvalósítása érdekében.⁸ Ezen elképzelések hátterében természetesen az áll, hogy a nem-járulékos zálogjogok számos előnnyel rendelkeznek a járulékoshoz képest, rugalmasabbak, olcsóbbak és a komplex finanszírozási igények kielégítésére alkalmasabbak. Jelen írásban nem kívánjuk külön alátámasztani azt, hogy ezek az előnyök valósak, illetve, hogy a nem-járulékos zálogjog alkalmazása mögött tényleges gazdasági igények húzódnak meg. Ezeket adottnak tekintjük. Ennek a tanulmánynak a célja ezzel szemben az, hogy megfogalmazza a jövőbeli szabályozási koncepció főbb csomópontjait. Ez a koncepció az önálló zálogjog hatályos szabályozásán alapszik, de néhány ponton ki is egészíti azt.

2. A nem-járulékos zálogjog tulajdonságai

Az európai országok jogrendszerében a zálogjogi szabályozás több évszázados jogfejlődés eredményeként, a római jogi gyökerekig visszanyúlóan fejlődött ki. A római jogi hagyományok mellett azonban számos kontinentális jogra jelentős hatást gyakoroltak a germán jogi tradíciók, amely hatás a zálogjogi szabályozásban is kimutatható.⁹ Amíg a római jogi hatás a járulékos elvének kialakulását és megszilárdulását eredményezte, addig egyes germán partikuláris jogok (pl. a mecklenburgi és a hamburgi) még a XIX. század végén sem ismerték a járulékos jelzálogjogi formát.¹⁰

⁷ Bodzási Balázs: Az absztrakt zálogjog előzménye a régi magyar magánjogban – A telekadósság és a telekadóslevél, Themis, 2006. december 16-27. old, valamint Bodzási Balázs: Támpontok az önálló zálogjog újraszabályozásához – A telekadósság és a telekadóslevél, A Polgári Jogi Tudományos Diákkör Évkönyve, ELTE ÁJK, Budapest 2007, 199-221. old.

⁸ Bodzási Balázs: Javaslat az önálló zálogjog újraszabályozására, Polgári Jogi Kodifikáció, 2007. 1. szám, 21-22.old. illetve Otmar Stöcker: A határokon átívelő ingatlanfinanszírozás jelzálogjogi biztosítéka – Eurohypothek/Eurohypothec – közös zálogjog Európa számára, Európai Jog, 2007. március 17-26. old.

⁹ A kétféle jogtörténeti hagyomány elsőként az 1900-ban hatályba lépett német polgári törvénykönyvben (a továbbiakban: BGB) ötvöződött, amely egyaránt szabályozza a járulékos jelzálogjogot (Hypothek - §§ 1113-1190) és a nem-járulékos jellegű Grundschuld (§§ 1191-1198). A jelzálogjog ezen két típusa közötti alapvető különbség, hogy Grundschuld esetében nem követelmény egy alapul fekvő, biztosítandó jogviszony fennállta. Annak ellenére, hogy a BGB a Hypothek-et sokkal részletesebben szabályozza, a német hitelezési gyakorlatban már az 1970-es évek óta a Grundschuld – pontosabban: Sicherungsgrundschuld, vagyis a biztosítéki céllal alapított Grundschuld – vált meghatározóvá, mára szinte kizárólagossá. Lsd. részletesebben: FLEXIBILITÄT, 87. old.

¹⁰ Nizsalovszky Endre: A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése, Budapest 1928, 104. old.

A járulékos jelleg hiánya egy pontosításra szoruló kifejezés. A nem-járulékos jelzálogtípust elsőként meghonosító német jogban sem tekintik ugyanis a *Sicherungsgrundschuld*-ot mindenféle járulékoságot nélkülöző biztosítéki jognak. A törvényi járulékoság (*gesetzliche Akzessorietät*) helyett csupán a szerződéses járulékoság (*vertragliche Akzessorietät*) kifejezést használják.¹¹ Mindez arra utal, hogy létezik jogi kapcsolat az alapul fekvő követelés és a biztosítéki jog között, de ezt nem a törvény, hanem a felek közötti kötelmi jogi megállapodás – az ún. biztosítéki szerződés (*Sicherungsvertrag, Sicherungsabrede*) közvetíti. A jogalkalmazói gyakorlat megteremtette annak feltételeit – mindenekelőtt a biztosítéki szerződés kötelező tartalmi elemeinek meghatározása által –, hogy a szerződéses járulékoság semmivel sem hozza kedvezőtlenebb, vagy kiszolgáltatottabb helyzetbe a kötelezettet, mint törvényi járulékoság esetén lenne.¹²

Mindez alapján félrevezető ezt a zálogtípust absztraktnak tekinteni. Ez a magyar jogi szóhasználatban egy bevett fordulat, amelyet az önálló zálogjogra is alkalmaznak. Amennyiben az új Ptk. követi a német jogi elmélet által kidolgozott Trennungs- és Abstraktionsprinzip-et¹³, akkor kétségkívül pontosabb a nem-járulékos zálogjog kifejezés, az absztrakt zálogjog helyett. Ebből a szempontból helyesnek tartom Lohn Balázs véleményét, aki szerint a járulékoság ellentéte a nem-járulékoság, az absztrakcióé a kauzalitás.¹⁴ Márpedig kauzája egy nem-járulékos zálogjognak is kell, hogy legyen. Az ezzel ellentétes felfogás tagadná az önálló zálogjog biztosítéki célját.

A járulékos és a nem-járulékos (vagy szerződésesen járulékos) zálogjogok közötti különbségek az alábbiakban foglalhatóak össze:

¹¹ Otmar Stöcker: A határokon átívelő ingatlanfinanszírozás jelzálogjogi biztosítéka, *Európai Jog*, 2007. 2. szám, 23. old.

¹² A német jog mellett számos más európai állam jogrendszere is ismeri és alkalmazza a nem-járulékos jellegű jelzálogtípust. Ismert ez a jelzálogtípus az észt és a szlovén jogokban, de részlegesen és tervezet formájában Bosznia-Hercegovinában is. Tervezet formájában, meglehetősen jól kidolgozottan, egy esetleges magyar jogalkotás számára is példamutató jelleggel megtalálható a nem-járulékos jelzálogtípus Lengyelországban is. Azok a jogrendszerek, amelyek kifejezetten nem ismerik a nem-járulékos jelzálogjogot a járulékoság elvének részleges áttörésével próbálják meg elérni ugyanazt a fokú rugalmasságot, amelyet egy nem-járulékos zálogjog biztosítani tud. Erre példa az osztrák jog, ahol a gyakorlat a Höchstsbetragstypothek szabályait tágítja a lehetőségek szerinti legszélesebbre. Magyarországon az 1996. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: I. Zálogjogi Novella) honosította meg ismét a nem-járulékos jellegű zálogjogot, önálló zálogjog formájában. Az akkor megalkotott szabályozást a 2000. évi CXXXVII. törvény (a továbbiakban: II. Zálogjogi Novella) pontosította. Hazánkban mindemellett már voltak jogtörténeti előzményei ennek a zálogtípusnak, hiszen a jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvény (a továbbiakban: Jt.) telekadósság néven (81-86. §§) a jelzálogjog egyik altípusaként már szabályozta.

¹³ Ild. pl. Manfred Wolf: *Sachenrecht*, 22. Auflage, München 2006, 198-199. old.

¹⁴ Lohn Balázs: Az absztrakció jogintézménye különös tekintettel a zálogjogra, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2006. 3. szám, 18. old.

- *alapítás*: A járulékos zálogjog követelés nélkül nem alapítható.¹⁵ Nem-járulékos jellegű zálogjog ezzel szemben alapul fekvő követelés nélkül is alapítható.¹⁶

- *fennállás, átruházás*: A járulékos zálogjog biztosított követelés nélkül nem állhat fenn, vagyis a követelés és a zálogjog csakis együttesen ruházható át [Ptk. 251. § (4) bekezdés]. A másik zálogtípus azonban önállóan, követelés nélkül is átruházható [Ptk. 269. § (3) bekezdés első mondat]. Az önálló átruházhatóság nagyfokú rugalmasságot, adott esetben forgalomképességet biztosít a nem-járulékos zálogfajták számára.

- *megszűnés*: A törvényi járulékoság elvéből következően a követelés megszűnésével megszűnik maga a biztosítéki jog is [Ptk. 259. § (3) bekezdés]. A szigorú járulékoság elve olyannyira meghatározó, hogy adott esetben áttöri a közhiteles nyilvántartás elvét is. Ez jelenik meg a hatályos Ptk. 262. § (3) bekezdés második mondatában, amely szerint a követelés csökkenése vagy megszűnése a bejegyzés tartalmára tekintett nélkül kihat a zálogjogra. A szigorú járulékoság elvéből fakadó rugalmatlanság sokszor okoz problémát a gyakorlatban is és vezet adott esetben olyan jogkövetkezményekhez, amelyet a felek egyike sem kíván (Izd. BH 2006. 11. 370. jogeset). A nem-járulékos zálogjog természetesen a követelés megszűnésére tekintet nélkül továbbra is fennállhat: a követelés megszűnésével együtt nem szűnik meg ex lege a biztosítéki jog is. Mindez további rugalmasságot biztosít ennek a zálogfajtának, hiszen lehetővé teszi, hogy a kötelezett újabb hiteleket vegyen fel, amelyeket ugyanazzal a zálogjoggal tud biztosítani. Erre a járulékos zálogjog nyilvánvalóan nem alkalmas és a keretbiztosítéki jelzálogjog is csak korlátozott mértékben, vagyis akkor, ha nem változik a hitelező személye.

3. Az önálló zálogjog nem fiduciárius jogügylet

A Javaslat kiindulópontja, hogy az önálló zálogjog fiduciárius jogügyletnek tekintendő, szabályozásától ezért el kell tekinteni. Ezeknek az ügyleteknek az egyik legfontosabb jellegzetessége „*a jogi helyzet megkettőződése*”. Ez azt jelenti, hogy a jogszerző (fiduciárius) harmadik személyek irányába - kifelé - tágabb jogkört nyer, mint amekkora őt az átruházó adóssal (fiduciáns) szemben megilleti. Ebből az is következik, hogy a jogszerző felelős azért, hogy ezt a többletjogot csak korlátozásokkal gyakorolja. Fiduciárius tehát az a jogügylet, amely alapján kettős jogi helyzet áll elő: a jogszerző kifelé, harmadik személyek irányában tágabb jogkört nyer, mint amekkora őt az átruházó adóssal szemben, a

¹⁵ Ez tükröződik a zálogjog fogalmát meghatározó Ptk. 251. § (1) bekezdésében is.

¹⁶ Erre utal a hatályos Ptk. 269. § (3) bekezdésének első mondata.

közöttük fennálló szerződés alapján megilleti. Ez állapítható meg a Javaslat IV. szerint önálló zálogjog esetében is, így a jogosult dologi jogi alapon akkor is kielégítést kereshet, ha erre kötelmi jogilag nem jogosult.

A fiduciárius jogügyleteknek van még egy közös vonásuk: valamilyen formában mindegyiknél sor kerül a tulajdonjog átruházására. Ez ugyan engedményezésnél nem állapítható meg - hiszen jogok és követelések nem lehetnek tulajdonjog tárgyai -, de a jogszerző ebben az esetben is teljes körű rendelkezési jogot szerez az átruházott követelés, jog felett. Épp ez különbözteti meg a biztosítéki célú engedményezést a jogon vagy követelésen fennálló zálogjogtól, ahol a jogosult csak korlátozottan rendelkezhet az elzálogosított joggal, illetve követeléssel.¹⁷

A *„jogi helyzet megkettőződése”* előállhat elvileg önálló zálogjog esetében is. Elképzelhető ugyanis, hogy a felek egy magasabb tőkeösszeget, vagy magasabb kamatot jegyeztetnek be a nyilvántartásba, mint amennyi a biztosított jogügyletben szerepel. Ennek nincs semmilyen akadálya, hiszen az önálló zálogjog független az alapul fekvő követeléstől. Ebből azonban nem következik, hogy a hitelező automatikusan többre tarthatna igényt, mint amennyi őt kötelmi jogi alapon megilleti. Annak ellenére, hogy a nyilvántartásban egy magasabb összegű bejegyzés szerepel, az adóst védik a szerződéses járulékoság lényegéből következő intézmények, mindenekelőtt a biztosítéki szerződés. Ennek megfelelően egy esetleges végrehajtási- vagy felszámolási eljárás során kifogásként felhozhatná, hogy a hitelező nagyobb követelésre tart igényt, mint amekkora őt megilleti. Ha a jogalkotó a biztosítéki szerződést nem tartaná elegendő védelmet nyújtó intézménynek, a megfelelő eljárási szabályok között kodifikálhatná ezt a szabályt. Ez nem sértene semmilyen érdeket. Reális veszélyt tehát a *„jogi helyzet megkettőződése”* a gyakorlatban nem jelenthet.

A másik fogalmi elem – a tulajdonjog átruházása – magától értetődően nem áll fenn önálló zálogjog esetén. Ennek megfelelően a zálogtárgy mindvégig a kötelezett tulajdonában, így felszámolási vagyonában marad. Mindezen kívül érvényesülnek a zálogjogra vonatkozó garanciális szabályok is (pl. nyilvánosság elve), hiszen a Ptk. 269. § (5) bekezdése szerint az önálló zálogjogra egyebekben a 251-268. §-okban foglalt rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. Ennek megfelelően önálló zálogjog érvényesítése esetén is alkalmazásra kerülnek a Ptk. 255-258. §-ában foglalt szabályok, így a hitelezőt terhelő elszámolási kötelezettség is.

¹⁷ A fiduciárius ügyletek ezen vonása kerül kiemelésre egy másik tanulmányban is: *„Fiduciárius jogügyletek alatt olyan jogügyleteket értünk, amelyekben a tulajdonjog, tulajdonjog megszerzésére vonatkozó jog (opció), illetve követelés vagy jog jogosulti pozíciója biztosítéki szerepet tölt be.”* Gárdos István-Gárdos Péter: Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban? Polgári Jogi Kodifikáció, 2004. 1-2. szám, 33. old.

Az önálló zálogjog tehát több ismérv alapján is világosan elkülöníthető a fiduciárius jogügyletektől. Ezek összefoglalva a következők:

- a) a jogosult nem szerez tulajdont, illetve teljes körű rendelkezési jogot a vagyontárgy felett;
- b) érvényesülnek az adós – hitelező – többi hitelező érdekeinek kiegyenlítését célzó zálogjogi szabályok, illetve a nyilvánosság elve, amelyeket a fiduciárius jogügyletek megkerülnek;
- c) „*a jogi helyzet megkettőződése*” csak a törvényi járulékoság hiányából adódó lehetőség, amely során a szerződéses járulékoság lényegéből fakadó jogintézmények képesek megfelelő védelmet nyújtani az adós számára.

A közjegyzői konferencián Nemes András felvetette, hogy a fiduciárius jogügyletek semmisségét kimondó tilalom (Javaslat 5:383.§) alternatívája lehetne a fiduciárius biztosíték alapítására irányuló szerződések törvényi átminősítése zálogjog alapítására irányuló szerződéssé.¹⁸ Kérdés, hogyan kellene ezt az alternatív javaslatot önálló zálogjog esetén értelmezni? Milyen zálogjoggá tudná átminősíteni a bíróság az önálló zálogjog alapítására vonatkozó szerződést?

Egy még publikálás előtt álló kéziratban a téma szakértői kifejtik, hogy önálló zálogjog esetén valóban nem a tulajdonjog szolgál biztosítékul, a hitelező viszont egy kielégítési jogot biztosító vagyoni értékű dologi jogot szerez.¹⁹ Nézetük szerint az önálló zálogjog – a járulékoság hiánya miatt – hasonlóan a tulajdonátruházás esetéhez, több jogot biztosít a jogosult számára, mint amit a biztosítéki cél megkövetel. Véleményem szerint ez nem így van, hiszen a biztosítéki szerződés – amelyet az önálló zálogjoghoz kapcsolódóan a felek törvényi szabályozás nélkül, már ma is szinte minden alkalommal kötnek – kizárja, hogy a hitelező többre tartson igényt, mint amennyi őt a ténylegesen fennálló követelése alapján megilleti. A közjegyzői konferencián felszólaló Zámbó Tamás is kiemelte, hogy az általa megismert hitelintézeti szerződési termékek nagyon részletes biztosítéki megállapodást tartalmaznak.²⁰ Emellett érdemes arra is utalni, hogy keretbiztosítéki jelzálogjog esetében sem érvényesíthet nagyobb mértékű követelést a hitelező annál, mint ami ténylegesen fennáll, a nyilvántartási bejegyzés tartalmától függetlenül. Ha tehát azt mondjuk, hogy önálló zálogjognál veszélyt rejt magában, hogy a nyilvántartási bejegyzés alapján a hitelező dologi jogilag többre tarthat igényt, mint ami őt kötelmi alapon megilleti, akkor ez adott esetben elmondható lenne a keretbiztosítéki jelzálogjogról is. Ha pedig a törvényes járulékoság elegendő biztosíték ennek a veszélynek a kivédésére a keretbiztosítéki jelzálogjognál, akkor a biztosítéki szerződés is az önálló zálogjog

¹⁸ Várható változások a zálogjogi szabályozásban, MOKK, Budapest 2007, 18. old.

¹⁹ Csizmazia Norbert-Gárdos István: Az önálló zálogjogról kodifikációs szempontból, Kézirat, 2007, 1. old.

²⁰ Várható változások a zálogjogi szabályozásban, MOKK, Budapest 2007, 24. old.

esetében. Mindent összevetve tehát nézetem szerint nincs arra reális esély – főként, ha a törvény a biztosítéki megállapodást is kodifikálja -, hogy az önálló zálogjog jogosultja nagyobb mértékben tudná gyakorolni kielégítési jogát, mint amire őt az adóssal kötött kötelmi megállapodás jogosítja. Mindemellett a bírósági végrehajtásról, valamint a fizetéseképtelenségi eljárásról szóló szabályok módosíthatóak oly módon, hogy tartalmazzák azt a szabályt, hogy az önálló zálogjog jogosultja – a nyilvántartási bejegyzéstől függetlenül – csakis a ténylegesen fennálló követelése mértékéig gyakorolhatja kielégítési jogát.

A szerzőpáros szerint a fiduciárius ügyletekre jellemző kettős jogi helyzet abban áll, hogy az adós egyrészt személyes kötelezettként tartozik az adósságát leróni, másrészt pedig dologi kötelezettként köteles tūrni azt, hogy a jogosult a zálogtárgyból kielégítést keressen, függetlenül attól, hogy a személyes adósság fennáll. Ez az állítás szerintem szintén vitatható, hiszen a biztosítéki szerződés alapján erre a zálogjogosultnak nincs lehetősége. Itt is megjelenik, hogy a két idézett szerző meglehetősen lebecsüli a biztosítéki megállapodás szerepét és adósvédelmi funkcióját.

A Csizmazia-Gárdos szerzőpáros szerint a zálogjogi szabályok között található elszámolási kötelezettség sem érvényesül megfelelően önálló zálogjog esetében, hiszen a kielégítési jog nem függ a ténylegesen fennálló biztosított követeléstől, ez utóbbi összege szerintük ezért az elszámolásnak egyáltalán nem képezi részét. Ezzel szemben ugyancsak a keretbiztosítéki jelzálogjogra lehet utalni, amelynél a nyilvántartási bejegyzés nem tükrözi a ténylegesen fennálló követelések mértékét. Keretbiztosítéki jelzálogjog követelés nélkül is fennállhat, mégsem hivatkozik senki arra, hogy ez veszélyes lehet az adósra nézve, mert a jogosult nagyobb mértékben gyakorolhatná kielégítési jogát. Ha ez a veszély fel sem merül keretbiztosítéki jelzálogjognál, akkor miért lenne ez alapján az önálló zálogjog fiduciárius jogügylet? Ugyanezekre az érvekre lehet hivatkozni azzal a megállapítással szemben, miszerint önálló zálogjognál hamis látszat alakul ki a vagyoni jogok tekintetében, hiszen a nyilvántartási bejegyzés félrevezető.²¹

4. Speciális adósvédelmi szabályok

Az önálló zálogjog melletti határozott kiállítás nem jelenti egyúttal annak elismerését is, hogy a hatályos Ptk. 269. §-át változatlanul fenn kellene tartani. Az elmúlt évtized jogfejlődése, illetve a gazdasági igények rávilágítottak arra, hogy ezeket a szabályokat részben korigálni kell, egy

²¹ Csizmazia-Gárdos: i. m. 2. old.

részletesebb, precízebb szabályozás szükséges. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy szükség van speciális adósvédelmi szabályokra, amelyek eredményeként az adós helyzete nem válik kedvezőtlenebbé, mint közönséges járulékos zálogjog esetén.

A Csizmazia-Gárdos szerzőpáros szerint ezek zálogjogon kívüli szabályok, amelyek a dologi jogon kívül álló, azzal szemben álló, azt felülíró eszközök.²² Ez szerintem téves felfogás. Téves egyrészt azért, mert az elmúlt évtizedekben egyetlen német bíróság sem mondta azt ki, hogy ezek a rendelkezések – amelyeket Németországban a bírói jog alakított ki – szemben állnának a dologi jogi szabályokkal, illetve felülírnák azokat. Téves ez a nézet másrészt azért is, mert úgy a hatályos Ptk.-ban, mint a Javaslat IV.-ben találhatóak hasonló szabályok a keretbiztosítéki zálogjoghoz kapcsolódóan. A hatályos Ptk. 263. § (3) bek. szerint a kötelezett – ha a zálogszerződésben meghatározott jogviszony megszűnt és abból eredő, vagy zálogszerződésben meghatározott jogcímen keletkezett követelésből származó tartozása nem áll fenn – követelheti, hogy a jogosult a keretbiztosítéki jelzálogjogáról mondjon le. A Javaslat 4:106. § (5) bek. szerint pedig ha a biztosított jogviszony megszűnt és a zálogjogosultnak e jogviszonyból származó követelése nincs, a zálogkötelezett követelheti, hogy a zálogjogosult a keretbiztosítéki zálogjogáról mondjon le. Ha a jogosultnak a biztosított hitel-jogviszonyból származó követelése nincs, a zálogkötelezett követelheti, hogy a jogosult a keretbiztosítéki zálogjogáról mondjon le. Mindkét szabály alapvetően hasonlít az alább részletesen bemutatandó ún. visszaszolgáltatási igénnyel. Ha ez utóbbit zálogjogon kívüli, dologi joggal ellentétes eszköznek tekintjük, akkor ez miért nem jelent ilyen jellegű problémát keretbiztosítéki zálogjog esetében?

4. 1. Visszaszolgáltatási igény

A szerződéses járulékoság egyik központi kategóriája az ún. visszaszolgáltatási igény (*Rückgewähranspruch*). Járulékos zálogjog esetén a követelés megszűnésével *ex lege* megszűnik a biztosíték is, így az adósnak nem kell attól tartania, hogy a biztosított követelés teljesítése után a hitelező zálogjoga alapján is gyakorolná kielégítési jogát. Ezt nevezzük a kétszeres teljesítés veszélyének. Ahol mégis külön szabályozásra van szükség az a keretbiztosítéki jelzálogjog és a Ptk. 263. § (3) bekezdés.

Nem-járulékos zálogjog esetén – külön szabályozás hiányában – ez a veszély valós lehet, amit tükröz az önálló zálogjog hatályos szabályozása

²² Csizmazia-Gárdos: i. m. 2. old.

is. Erre a hatályos szabályok szerint az teremt alapot, hogy a Ptk. 269. § (3) bekezdése korlátozza az adóst megillető kifogások felhozatalának lehetőségét. A zálogkötelezett az önálló zálogjog alapjául szolgáló jogviszonyból eredő jogait és kifogásait csak az önálló zálogjog közvetlen megszerzője vagy ennek olyan jogutódja ellen érvényesítheti, aki az önálló zálogjogot ingyenesen szerezte, vagy a szerzéskor az annak alapjául szolgáló jogviszonyt ismerte. A jogviszony ismeretét a gyakorlatban rosszhiszeműségnek tekintik. Ebből a szempontból vissza lehet utalni a Jt. 85. §-ára, amely szerint a jelzálog tulajdonosa a telekadósság tekintetében az alapul fekvő jogviszonyból eredő jogokat csak a közvetlen szerző, vagy ennek olyan jogutódja ellen érvényesíthette, aki a telekadósság szerzésekor az alapul fekvő jogviszonyt ismerte (rosszhiszeműség), vagy akinek szerzése ingyenes volt. Ez a kifogás-korlátozás egy értékpapírszerű jogviszony irányába közelíti az önálló zálogjogot, amely a legjelentősebb akadálya ezen jogintézmény még szélesebb körű elterjedésének.

A visszaszolgáltatási igény tehát a törvényi járulékoság hiányából fakadó szükségszerű következmény. A német BGB ugyan nem szabályozza, a bírói gyakorlatban alakult ki.²³ Magyarországon ezzel szemben szükségesnek tűnik törvényileg szabályozni, mert alapvető adósvédelmi szerepet is betölt. Ezt erősíti meg, hogy a lengyel törvényjavaslat tartalmazza ezt a jogintézményt [6. § (3) bekezdés]. Ezen igény alapján a zálogkötelezett követelheti a jogosulttól, hogy az alapkövetelés teljesítése, illetve meghatározott feltételek bekövetkezése esetén törölje a zálogjogot, vagy ruházza vissza az adósra, esetleg egy általa megnevezett harmadik személyre. A visszaszolgáltatási igény tehát tartalmát tekintve a következőkre jogosítja az adóst:

- a zálogjog törlésének igénylése;
- a zálogjog saját magára történő átruházásának igénylése;
- a zálogjog egy általa megnevezett harmadik személyre történő átruházásának igénylése.

Az első esetben a hitelező jelzálogjog esetén kiadja a törlési engedélyt és ezáltal a zálogjog megszüntetésre kerül. A másik és a harmadik esetekben érvényesülne a nem-járukos zálogjog azon előnye, hogy fennmaradhat a követelés megszűnése után is. Amennyiben a zálogjog egy – a kötelezett által megnevezett – harmadik személyre kerül átruházásra, közvetlenül alkalmassá válik újabb hitelek biztosítására. Ez a harmadik személy egyébként lehet akár a rangsorban hátrább álló hitelező is.

²³ Flexibilität der Grundpfandrechte in Europa, Band I., Red.: Otmar Stöcker, Schriftenreihe des Verbandes deutscher Pfandbriefbanken, Band 23., Berlin 2006, 96. old.

Erre második esetben – vagyis ha a zálogjog magára az adósra kerül átruházásra – csak közvetetten kerülhet sor. Ez az eset a tulajdonosi zálogjog intézménye, amelyet részlegesen már a hatályos Ptk. is ismer [Ptk. 259. § (4) bekezdés]. Még szélesebb körben kívánja a tulajdonosi zálogjog intézményét alkalmazni a Javaslat [4:103. § (3) bekezdés].²⁴ Ebből a szempontból a visszaszolgáltatási igény gyakorlása során keletkező tulajdonosi zálogjog nem lenne idegen test a zálogjogi szabályozásban és jól beilleszthető lenne a Javaslat rendszerébe is.

A tulajdonosi zálogjog intézménye azonban egy alaposabb kidolgozást igénylő konstrukció. Biztosítani kell ugyanis a rangsorban hátrébb álló hitelezők érdekeit, meg kell akadályozni, hogy ezen intézményen keresztül az adós elvonja a többi hitelező kielégítési alapját. Nem véletlen, hogy a német jogban az *Eigentümerhypothek/Eigentümergrundschuld* néven ismert tulajdonosi zálogjog nem kamatozik és a tulajdonos ezen joga alapján végrehajtást sem kezdeményezhet. Ezen felül a rangsorban hátrébb álló hitelezőknek törvényes törlési igényük is van erre a zálogjogra nézve [§ 1179 a BGB Abs. 1: *Lösungsanspruch bei fremden Rechten*].

A tulajdonosi zálogjog alapján az adós képes újabb hitelek felvételére, hiszen utóbb a tulajdonosi zálogjog ranghelyén egy újabb hitelt biztosíthat. Ez kedvező az új hitelezőknek, mert egy kedvező ranghelyen nyerhet bejegyzést. Hasonló célokat szolgál a ranghelyfenntartás és a megszűnt jelzálogjog ranghelyével való rendelkezés intézménye is [Ptk. 264. § (2) bekezdés]. Ez utóbbi esetekben azonban a járulékos jelzálogjog megszűnéséhez kapcsolódó intézményekről van szó, amelyből az is következik, hogy szükség van egy újabb jelzálogjog alapítására és bejegyzésére. Tulajdonosi zálogjog esetén erre nincs szükség, csupán egy változás-bejegyzést kell benyújtani a telekkönyvi hatósághoz. Ez egyben azt is jelenti, hogy nincs szükség a teljes szerződéses dokumentáció benyújtására, amivel ismételten pénzt és időt tudnak megtakarítani a felek.

4. 2. Speciális tájékoztatási kötelezettség – jóhiszemű jogszerzés

A nem-járulékos zálogjog működése során az adósra nézve tényleges veszélyhelyzet akkor állhat elő, ha a zálogjogosult átruházza a zálogjogot. Ebben az esetben számolnia kell a kétszeres teljesítés veszélyével, feltéve, hogy az új szerző jóhiszemű volt, vagy ingyenes szerzett. A gyakorlatban az ingyenes szerzés nem egy reális lehetőség, sokkal nagyobb azonban a szerepe a jóhiszeműségnek. Amennyiben

²⁴ JAVASLAT IV., 151. old.

ugyanis az új jogosult jóhiszeműen szerzett, gyakorolhatja kielégítési jogát, hiszen az adós nem tudja vele szemben érvényesíteni kifogásait. Erre tekintettel a törvényben kellene kimondani, hogy az átruházó köteles az alapjogviszonyról, illetve a közte és az adós között létrejött biztosítéki szerződés tartalmáról az új jogszerzőt tájékoztatni. Ez vonatkozna arra az esetre is, ha az adós esetlegesen előtörleszti tartozását. Egy ilyen tájékoztatás esetén az új jogszerző többé nem számítana jóhiszeműnek, ami megnyitná az utat az adós számára kifogásai felhozatalához. Ezen indokok miatt tartalmazza a tájékoztatási kötelezettséget a lengyel törvény-javaslat is [6. § (4) bekezdés].

Ebből a szempontból egyetlen veszélyforrást nem lehet kizárni: ha az új jogszerzőt az átruházó nem megfelelően tájékoztatta. Ebben az esetben az új jogszerző jóhiszemű marad, ami az adós kockázata. Megoldást jelenthetne, ha a biztosítéki szerződés tartalmáról, illetve az alapjogviszonyról maga az adós tájékoztatná az új jogszerzőt, ennek azonban az a feltétele, hogy a zálogjog átruházásáról a felek az adóst is tájékoztatassák. Mivel az ilyen típusú zálogjog átruházásra, engedményezésre tipikusan portfólió átruházás esetén kerül sor, irreális elvárás az adós értesítése. Az átruházásra kerülő követelések és zálogjogok nagy száma miatt – egy ún. kötegbe akár több ezer zálogjog is tartozhat – minden egyes adós értesítésére nincs lehetőség, de a gyakorlatban szükség sem. Ennek oka, hogy az adós amúgy sem észlel semmit az engedményezésből, hiszen az ügyfélkapcsolat fenntartását továbbra is az átruházó bank fogja végezni. Az értesítés – amellett, hogy óriási adminisztrációs terhelést jelentene a bankapparátus számára – csak feleslegesen lassítaná, adott esetben meg is akadályozhatná az átruházást. Ebből viszont az is következik, hogy a jóhiszemű jogszerzés lehetőségét teljes egészében nem lehet kizárni. Amennyiben az átruházó nem megfelelően tájékoztatta az új jogszerzőt, ez utóbbi jóhiszeműnek minősül, vagyis az adós vele szemben nem tudja érvényesíteni kifogásait. Erre az esetre az adós kizárólag kártérítési igényt tud érvényesíteni. Az ilyen jellegű átruházásnak az esélye a bankközi kapcsolatokban azonban rendkívül csekély, főként azért, mert a bankok a biztosítéki szerződésekre is megfelelő, standardizált szerződésmintákat alakítanak ki, amelyekről csak egy másolatot kell átadni az új jogszerzőnek és a megfelelő tájékoztatás máris megtörtént. Így a gyakorlatban ezzel a veszéllyel reálisan nem kell számolni.

4. 3. Biztosítéki szerződés

A biztosítéki megállapodás a német jogalkalmazói gyakorlatban alakult ki, amely a szerződéses járulékoságnak ugyancsak egy alapkategóriája. Mivel a nem-járadékos jellegű zálogjog és az

alapkövetelés jogilag függetlenek egymástól, szükség van egy kötelmi jogi közvetítőre, amely ezt a két jogviszonyt összekapcsolja. Ez a kapcsolat természetesen nem lehet annyira szoros, mint törvényi járulékoság esetében, de ez nagymértékben rugalmassá is teszi az ilyen típusú zálogjogokat. A követelés és a biztosíték közötti kapcsolat kevésbé szoros jellege megfelelő védelmi mechanizmus beiktatásával nem sérti az adós érdekeit sem. Mivel a biztosítéki szerződés már a magyar gyakorlatban is elterjedt, ezért nem jelente nagy problémát ennek törvényi szabályozása, vagyis a lényeges és kötelező tartalmi elemek jogszabályi meghatározása.

Az adósvédelem szempontjából kiemelkedően fontos visszaszolgáltatási igény részletes szabályozására a biztosítéki szerződésben kerülne sor. Úgyszintén annak a biztosítéki célnak a pontos megjelölésére, amely elérése esetén a kötelezettet megilletné a visszaszolgáltatás igénye. Az adós által érvényesíthető kifogások részletes szabályozását is ez a kötelmi jogi megállapodás tartalmazná. Ennek megfelelően kellene törvényi kötelezettséggé emelni a zálogjog átruházása esetén az ezen biztosítéki szerződés tartalmáról történő pontos és kielégítő tájékoztatást. Semmiképpen sem helytálló tehát a Csizmazia-Gárdos szerzőpáros azon megállapítása, miszerint a biztosítéki szerződés kikötései az önálló zálogjog későbbi megszerzőit nem kötik, tehát az abból fakadó védelem csak korlátozottan tud működni.²⁵ A helyzet épp ezzel ellentétes: a biztosítéki szerződés kötelezi az önálló zálogjog későbbi megszerzőit is, ami azt jelenti, hogy az önálló zálogjog jóhiszemű megszerzése gyakorlatilag kizárt, így a kifogás-korlátozás sem érvényesülhet.

Véleményem szerint a biztosítéki szerződés – igaz kötelmi úton – de sokkal hatékonyabb védelmi szerepet tud betölteni az adós javára, mint azt a Csizmazia-Gárdos szerzőpáros feltételezi. Ezen kívül ezen megállapodás alapján egyáltalán nem félrevezető szerződéses járulékoságnak nevezni azt a konstrukciót, amely akár az önálló zálogjog, akár a német Grundschuld esetében fennáll. A szerzőpáros szerint a szerződéses járulékoság olyan megfogalmazás, amely nem szolgálja a fogalmi tisztázást. Ez szerintem már csak annál inkább is kétségbe vonható, mert semmiféle jogi alapelv nem rögzíti azt, hogy a járulékoságnak jogszabályon kell alapulnia.

²⁵ Csizmazia-Gárdos: i. m. 4. old.

5. Az önálló zálogjog szabályainak beillesztése az új Ptk.-ba

5. 1. Egységes biztosítéki rendszer – garancia

A fentiek alapján megállapítható, hogy a nem-járulékos jellegű zálogtípus újraszabályozása során, a megfelelő garanciák beiktatása révén, az adósvédelem is megfelelően biztosítható. A Javaslat szövegének ismeretében mindemellett azt mondhatjuk, hogy egy ilyen zálogtípus beemelése a Javaslat rendszerébe ugyancsak nem jelentene különösebb problémát.

Ismert az a hivatkozás, miszerint a Javaslat egységes biztosítéki rendszert kíván megteremteni, amelynek alapja a járulékos, vagyis egy nem-járulékos, illetve szerződésesen járulékos zálogtípus dogmatikailag nem lenne beilleszthető az új Ptk.-ba. A műhelykonferencián ezt az álláspontot Nemes András képviselte. Ezzel kapcsolatban azonban arra érdemes utalni, hogy maga a Javaslat tesz a járulékos elve alól egy fontos kivételt. A Javaslat 5:404. §-a ugyanis a garancia szerződést nevesíti, amelyet hatályos jogunk bankgarancia néven ismer (Ptk. 249. §). Ez a jogintézmény azonban egy nem járulékos személyi biztosíték, amelyre a Javaslat indokolása is egyértelműen utal. Eszerint a kezesség járulékos személyi biztosíték, amelyhez képest a garancia egy nem járulékos személyi biztosíték.²⁶ A járulékos jelleg hiányát a Javaslat olyannyira lényegesnek tekinti, hogy erről külön szakaszban szól (5: 406. §). Az ehhez fűzött indokolás szerint a garantőr nem hivatkozhat az alapjogviszony érvénytelenségére és azokra a kifogásokra sem, amelyek a kötelezettet illetik meg a jogosulttal szemben. A garantőr csakis azokat a kifogásokat érvényesítheti, amelyek a kettejük közötti jogviszonyból, vagyis a garancia-szerződésből származnak.²⁷

Kérdés, hogy ha a Javaslat lehetővé teszi egy nem járulékos jellegű biztosíték alkalmazását a személyi biztosítékok körében, akkor elvi alapon ezt miért nem engedi meg a dologi biztosítékoknál? Erre válaszként lehet arra hivatkozni, hogy bankgarancia esetén a bank nem jogosulti, hanem kötelezetti pozícióban van. Az is elképzelhető azonban, hogy olyan hitelező tartozását biztosítják önálló zálogjoggal, ami nagyon jó érdekérvényesítő képességgel rendelkezik, alkupozióban van, vagyis egyáltalán nincs kiszolgáltatva a hitelezőjével szemben (pl. nagy kereskedelmi láncok). Erre hivatkozva kiállni a bankgarancia mellett és elvetni a nem-járulékos zálogjogot, szerintem legalábbis gyenge érv.

²⁶ JAVASLAT V., 345. old.

²⁷ JAVASLAT V., 348. old.

5. 2. Az absztrakt dologi ügylet tana

A Javaslat a német dogmatika által kidolgozott Trennungs- és Abstraktionsprinzip-ek alapján külön kívánja választani a zálogjogot alapító ügyletet a zálogszerződéstől, és a biztosított jogviszonytól is. Ezt az ügyletet absztrakt dologi jogi ügyletként nevesíti.²⁸ Ebből a szempontból nem jelentene nehézséget az önálló zálogjog szabályozása, hiszen valójában a kétféle jogintézménynek csak annyiban van köze egymáshoz, hogy önálló zálogjog alapítása esetén is szükség lenne egy ilyen absztrakt dologi jogi rendelkező ügyletre. Az tagadhatatlan, hogy az absztrakt dologi jogi rendelkező ügylet tanának megértése némi időt kíván a gyakorlattól, de tényleges nehézségeket valószínűleg nem fog okozni. A témát illetően természetesen szükség van még olyan publikációkra, amelyek a Javaslatban foglaltakat ebből a nézőpontból magyarázzák, értelmezik.²⁹

Az absztrakt dologi ügylet létre tekintettel sem lenne pontos az önálló zálogjogot absztrakt biztosítékként meghatározni, amint az a mai jogi köznyelvben gyakori. Ebből a szempontból is megfelelőbb a nem-járulékos, vagy a szerződésesen járulékos meghatározás, amely ezen ügylet lényegét is pontosabban kifejezésre juttatja.

5. 3. Eltérést igénylő rendelkezések

Az önálló zálogjog esetében hiányzó törvényi járulékoságból következően a Javaslatban foglalt néhány rendelkezéstől szükségszerűen eltérést kell engedni. Ezek száma azonban meglehetősen csekély. Az eltérést igénylő rendelkezések a következők:

- keletkezésre/létrejöttre vonatkozó szabályok: 4:113. § (1) bekezdés b) pont;
- átruházhatóság kérdése: 4:100. § (2) bekezdés;
- kielégítési jog megnyílta: 4:121. §;
- megszűnés: 4:126. § (1) bekezdés b) pont.

²⁸ JAVASLAT IV., 166. old.

²⁹ lsd. Lohn Balázs: i. m., Csizmazia Norbert-Gárdos István: A zálogjog alapítása a dologi jogok szerzésének rendszerében, Polgári Jogi Kodifikáció, 2007. 1. szám, 26-36. old.

A Javaslat 4:113. § (1) bekezdésében a zálogjog létrejöttének három feltételét nevesíti:

- a) a felek megalapították a zálogjogot,
- b) a zálogjoggal biztosított követelés fennáll és
- c) a zálogkötelezett rendelkezési joggal bír a zálogtárgy felett.

Ezen feltételek közül a b) pontban említett biztosított követelés fennállása nem lehet feltétel önálló zálogjog esetében, hiszen a törvényi járulékoság hiányából következően elvileg ez a zálogtípus akkor is megalapítható és létrejöhet, ha nincs biztosított követelés.

A zálogjog átruházását a Javaslat 4:100. § (2) bekezdése érinti. Eszerint a zálogjogot csak a zálogjoggal biztosított követeléssel együtt lehet átruházni. Ez egy nem-járuékos zálogjog esetében természetesen szintén eltérést igénylő szabály, hiszen ez az alapkövetelés nélkül is szabadon átruházható.

A Javaslat 4:121. §-a szerint a zálogtárgyból való kielégítés joga megnyílik, ha a zálogjoggal biztosított követelést esedékesség válásakor nem teljesítik. Mivel nem-járuékos zálogjog esetén nincs közvetlen kapcsolat a követelés és a biztosíték között, ezért a kielégítési jog megnyílt és gyakorlása sem lehet automatikusan az alapkövetelés nemteljesítésének a következménye. Ehhez szükség van a biztosítéki szerződésben foglalt feltételek megvalósulására, vagyis a biztosítéki megállapodás közvetítő szerepe itt is megjelenik.

A zálogjog megszűnéséről a Javaslat 4:126. § rendelkezik, amelynek (1) bekezdés b) pontja szerint a zálogjog megszűnik, ha a zálogjoggal biztosított követelés megszűnik. Ez önálló zálogjog esetében szintén eltérést igénylő rendelkezés.

6. Összegzés

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az önálló zálogjog szabályainak az új Ptk.-ba való beillesztése különösebb nehézség megoldható lenne. A hatályos szabályok közül tulajdonképpen a Ptk. 269. § (3) bekezdésében foglalt kifogás-korlátozás intézményének fenntartása lehet kérdéses. Az ebből fakadó nehézségeket is ki lehet azonban küszöbölni, ha a jogszabály gyakorlatilag kizárja a jóhiszemű jogszerzés lehetőségét, pl. speciális tájékoztatási kötelezettség útján.

El lehet azon is gondolkodni, hogy érdemes-e fenntartani valamennyi zálogtárgy és zálogfajta vonatkozásában az önálló zálogjogot.

Logikus érvek szólnak amellett, hogy elégséges lenne kizárólag ingatlant terhelő jelzálogjog formájában engedélyezni az önálló zálogjog alapítását. Ez már önmagában számos veszélyforrást kiküszöbölne.

Célszerű lenne mindemellett már a jogintézmény elnevezésében egyértelművé tenni, hogy kizárólag biztosítéki célra alapítható és használható fel, vagyis semmiféle speciális ajándékozási formaként nem jöhetne szóba. Ez elérhető lenne azáltal, ha a Ptk. a „*biztosítéki önálló zálogjog*” elnevezést alkalmazná.

A hatályos szabályozás kiegészítéseként szabályozni kellene a biztosítéki szerződést, a visszaszolgáltatási igényt, az átruházás esetén fellépő tájékoztatási kötelezettséget. Végül utalni kell az eltérést igénylő szabályokra, amelyek a törvényi járulékoság hiányából szükségszerűen következnek.

Molnár Hella
Polgári Jogi Tanszék
Konzulens: Harmathy Attila

AZ ÖNSZERZŐDÉS

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

a) Az önszerződés a képviseleti jog sajátos jogintézménye. Polgári Törvénykönyvünk (a továbbiakban: Ptk.) általánosságban az ügyleti képviselet szabályai között az önszerződésről csak az összeférhetlenség kapcsán ejt szót egyetlen bekezdés erejéig,³⁰ a szerződések különös rendelkezései körében pedig a bizományi szerződés egyik szakaszában³¹ található a témába vágó normákat. Ez abból adódik, hogy a közvetlen képviselet szerződési jogunk általános részi intézményeként szerepel képviselet címszó alatt, a közvetett képviselet pedig csak egy vagy két különös részben elhelyezett szerződéstípushoz – leggyakrabban a bizományhoz – kapcsolódóan jut jelentőséghez.

Közvetlen képviselet esetén önszerződésről valójában csak akkor beszélünk, ha az egyik szerződő fél a képviselt, a másik maga a képviselő. Ha a képviselttel szerződő fél olyan személy, akit ugyancsak a képviselő képvisel, akkor szükségképpen ellentétes érdekállású pozíciókban *ugyanaz a személy lép fel a szerződéskötéskor*, az ilyen irányú szerződéskötéseket lehetőleg szűk körre kell korlátozni, ezért állít fel a törvény összeférhetlenségi szabályokat.

*Közvetett képviselet*nél a helyzetet nehezíti, hogy a képviselő a saját nevében jár el, a *szerződő felek személye egy és ugyanaz*. Az önszerződés kérdése a bizományi szerződés körében merül fel elsődlegesen, abban a formában, hogy a bizományos mikor rendelkezik belépési joggal. A bizományos a saját nevében, a megbízó érdekében szerződések kötésére vállal kötelezettséget harmadik személyekkel, a jog azonban lehetőséget ad arra, hogy a bizományos a szerződést a megbízóval maga kösse meg. A manipulációs lehetőségek elkerülése végett a belépési jogot is garanciákkal kell körülbástyázni.

³⁰ Lásd a Ptk. 221. § (3) bekezdését.

³¹ Ptk. 510. §.

b) A tanulmány két fő kérdéskört vizsgál. Egyrészt foglalkoznunk kell a közvetlen képviselőre adott összeférhetetlenségi szabályokkal, melyek vizsgálata a közvetlen képviselői önszerződési szabályok vizsgálatát is jelenti egyben, az összeférhetetlenségben az önszerződés, mint többen a kevesebb, benne van. A Ptk. kommentárok³² és a jogirodalom nem adnak mélyebb elemzést az összeférhetetlenség és az önszerződés jogintézményével kapcsolatban,³³ bár a jogi személyek szervezeti képviselője körében jelentkező problémáknak az utóbbi időben már kezdenek hangot adni.³⁴

Másrészt meg kell vizsgálnunk a bizományos belépési jogát, azt a „furcsa” helyzetet, amikor a bizományos és megbízója között kettős jogviszony keletkezik. A módszer elsődlegesen történeti: meg kell néznünk, hogyan alakult ki az önszerződés a magánjogi fejlődésünk tükrében, hogyan változott a megítélése az idők folyamán. Meg kell vizsgálnunk továbbá a bírói gyakorlatban felbukkanó eseteken keresztül azt, hogy milyen gyakorlati problémákat hordoz magában a hatályos szabályozás.

II. A KÉPVISELŐI ÖSSZEFÉRHETETLENSÉG ÉS A KÖZVETLEN KÉPVISELŐ ÖNSZERZŐDÉSE

1. A hatályos szabályozáshoz vezető út

a) Az összeférhetetlenség és az önszerződés törvényi rendezésének igénye már a Polgári Törvénykönyv első tervezetének szövegezése során felmerült. Az *1900-as tervezet* két kivételtől eltekintve az önszerződés lehetőségét kizárta. 1011. §-a szerint a képviselő nem köthet képviselője nevében szerződést önmagával sem saját személyében,

³² A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. (Szerkesztette: Gellért György) KJK-Kerszöv, Budapest, 2004. 838. o., illetve Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. (Szerkesztette: Petrik Ferenc) HVG Orac, Budapest, 2001. 381. o.

³³ Radnay József: A képviselő önszerződése. In: *Gazdaság és Jog*, 2003/2. szám, 18-20. o. A szerző rövid áttekintést nyújt a német jog önszerződésekkel kapcsolatos elméleti háttéréről és gyakorlati tapasztalatairól, valamint kitér a munkajogi vonatkozásokra.

³⁴ Pók László – Vajda János: Önszerződés, avagy a képviselő tudathasadása. In: *Gazdaság és Jog*, 2006/9. szám, 9-16. o.

sem mint egy harmadik személy képviselője, hacsak erre külön fel nincs hatalmazva, kötelezettség teljesítéséhez azonban ilyen felhatalmazásra sincs szüksége.

A *tilalom* oka a visszaélések veszélye, tekintettel arra, hogy a képviselő és a képviselt között vagy a több képviselt között érdekellentét forog fenn. A *külön felhatalmazás* a tervezet indokolása szerint³⁵ csak az önkéntes, azaz az ügyleti képviseletnél bír jelentőséggel, a törvényes képviselet körében nem alkalmazható. Külön felhatalmazás nélkül is szabad az út az önszerződés előtt, ha a jogügylet *kötelezettség teljesítésében* áll. A kötelezettség teljesítéséhez szükséges szerződéseknel a visszaélés veszélye a jogalkotó megítélése szerint kevésbé forog fenn. A tervezet nem tesz különbséget aszerint, hogy a teljesítendő kötelezettség a képviselőt terheli-e képviseltjével szemben vagy fordítva, a képviseltet a képviselővel szemben. A képviselő érvényesen elégítheti ki magát saját követelésére nézve a képviselt vagyonából, mint ahogy érvényesen teljesítheti a képviselt irányában fennálló tartozását is a saját kezéhez, hiszen ő a képviselő. A teljesítési szándéknak azonban a tervezet indokolása szerint³⁶ valamilyen módon, külsőleg meg kell nyilvánulnia. Ez utóbbi kivétel már törvényes képviselet esetében is alkalmazható, amit az is bizonyít, hogy a tervezet az atya és a gyám törvényes képviseleti joga tekintetében azonos rendelkezést tartalmaz. Amennyiben a tilalom ellenére a képviselő szerződést köt, jogkövetkezményként a tervezet indokolása *semmisséget* ír elő.³⁷

b) Az 1913-ban közzétett második szöveg, az *1913-as tervezet* 796. §-a lényegében megismételte a korábbi szöveget, annyiban pontosítva, hogy a megfogalmazásból egyértelművé váljék, hogy külön felhatalmazásnak csak az ügyleti képviselet körében van helye. Az önszerződést illetően tehát meghatalmazáson alapuló képviseletnél a *meghatalmazó eltérően rendelkezhet*.

c) Az 1928-as Magánjogi Törvénytervezet (a továbbiakban: Mtj.) 1026. §-a a kivételek körét bővítette, lehetővé téve *törvény eltérő rendelkezését* is.

A *bírói gyakorlat* a kivételeket tovább szélesítve eseti döntésben elismerte a meghatalmazottnak a meghatalmazó nevében önmagával kötött szerződését olyan esetekben, amikor a *meghatalmazó érdekséreleme kizárt*. A meg nem engedett önszerződést a meghatalmazás

³⁵ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Harmadik kötet, Kötelmi jog (I-VI. cím). Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. Könyvkereskedése, 1901. 174-175. o.

³⁶ Uo. 175. o.

³⁷ Uo. 174. o.

nélkül kötött ügyletek mintájára a képviselt utólag jóváhagyhatta, orvosolva ezzel a meghatalmazás eredeti hiányát.³⁸

d) A *hatályos* Ptk. 221. § (3) bekezdése a korábbi gyakorlattól, a tervezetek szabályanyagától gyökeresen eltérő, jelentősen szigorító új szabályt állított fel. Ez alapján a képviselő *nem járhat el*, ha a szemben álló vagy ellentétesen érdekelt fél ő maga vagy olyan személy, akit ugyancsak ő képvisel. Ha a *képviselő jogi személy, a képviselt kifejezett engedélye alapján érdekellentét esetében is eljárhat*. A megszokott kivételek eltűntek, az önszerződést a Ptk. csak a képviselő jogi személyisége esetén engedi meg. A Ptk. miniszteri indokolása az ügyvédi irodákat említi a főszabály alóli kivétel tipikus eseteként, az új szabályt a képviselt érdekeinek védelmével és az érdekellentét lehetőségének kizárásával támasztja alá.³⁹ A Ptk. tehát a képviselői tevékenység tartalmára, jellegére figyelemmel tiltja a képviselő eljárását akkor, amikor az elfogulatlan és csak a képviselt érdekeit szem előtt tartó közreműködés veszélybe kerülhet.

e) Az összeférhetlenségi szabályok az álképviselet szakaszában kaptak helyt, amiből arra következtethetnénk, hogy a törvényi tilalom ellenére megkötött szerződések az *álképviselet speciális* esetének tekinthetők. A Ptk. 221. § (3) bekezdése a képviselők jogkörét törvényi úton korlátozza, tehát ha a képviselő a jogszabályi korlátok áthágásával szerződést köt, a képviselő képviseleti jogkörét túllépi. Az eljárása minden esetben rosszhiszemű, hiszen a Ptk. előírásából tudja, illetve kellő gondosság tanúsítása mellett tudnia kellene, hogy képviseletre e körben nem jogosult.

Az új Ptk.⁴⁰ azonban világossá teszi, hogy az álképviselet és az összeférhetlenségi szabályok nem állnak egymással összefüggésben, azzal, hogy az összeférhetlenségre vonatkozó általános rendelkezést nem az álképviseletről, hanem a képviselő eljárásáról szóló szakaszban helyezi el. A közzétett bírói döntések sem hivatkoztak egyszer sem az álképviselet szabályaira, döntően az önszerződések jogszabályba ütközését és ebből adódóan a szerződés semmisségét állapították meg.

³⁸ Kúria P. IV. 3660/1934. sz. – Grill Döntvénytár XXVIII. 569. sz.

³⁹ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. sz. tvr. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1963, 246. o.

⁴⁰ Polgári Törvénykönyv, Ötödik könyv – Kötelmi jog, Javaslat (Normaszöveg és indokolás). Budapest, 2006. július 31. – <http://www.irm.gov.hu>, 59-60. o.

2. Az összeférhetetlenség és az önszerződés a bírói gyakorlatban

a) A bírói gyakorlatban olyan ügyekben kellett döntést hozni, amikor az egymással szerződést kötő *gazdasági társaságok szervezeti képviselőjeként ugyanaz a személy* jelent meg.

Az ilyen feltételek mellett kötött szerződések megítélése kapcsán először is arra a kérdésre kell választ adni, hogy alkalmazhatók-e a Ptk.-ban meghatározott, ügyleti képviseletre vonatkozó szabályok a gazdasági társaságok szervezeti képviselete esetében is. Abból adódóan, hogy a gazdasági társaságokról szóló törvények nem adtak speciális szabályokat az önszerződésekre, az általuk nem szabályozott vagyoni és személyi viszonyokra pedig a Ptk. megfelelő rendelkezéseinek alkalmazását írták elő⁴¹, a Ptk. 221. § (3) bekezdésében felállított tilalmi szabályt a bíróságok az azonos személy által képviselt gazdasági társaságok közötti jogügyletek esetén is megfelelően irányadónak tekintették.

b) A legkorábbi közzétett bírósági határozat a *Csongrád Megyei Bíróság* ítélete 1996-ból.⁴² A perben egy gépjármű adásvételi szerződés érvényességét vitatták a felek. A gépkocsi egy korlátolt felelősségű társaság (kft.) tulajdonában állt, a gépkocsit eladó és az azt megvásárló kft. ügyvezetője ugyanaz a személy volt, tehát mindkét társaság képviseletét ugyanaz a személy látta el. Az adásvételi szerződést az eladó nevében az ügyvezető, a vevő nevében az ügyvezető szóbeli meghatalmazása alapján egy másik magánszemély írta alá. A vevő kft. a gépkocsit tovább értékesítette, ez utóbbi adásvételi szerződést ismételtén az ügyvezető szóbeli meghatalmazása alapján kötötték meg. A későbbiekben a vevő és az eladó kft. ellen egyaránt felszámolás indult, a felszámoló keresetében kérte az adásvételi szerződések érvénytelenségének megállapítását és az eredeti állapot helyreállítását.

A Csongrád Megyei Bíróság leszögezte, hogy az ügyvezető – tekintettel arra, hogy mindkét kft. ügyvezetője, azaz a szemben álló felek képviselője ugyanaz a személy volt – *nem adhatott volna meghatalmazást* egy harmadik személynek az első adásvételi szerződés aláírására. Jogi személyek esetén a képviselő nem járhat el, ha a szemben álló fél olyan társaság, akit ugyancsak ő képvisel. Mivel a meghatalmazott képviseleti jogosultsága az eladót is képviselő ügyvezetőtől származott, jognyilatko-

⁴¹ Lásd a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény (a továbbiakban: új Gt.) 9. § (2) bekezdését. Korábban hasonló rendelkezést tartalmazott a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény (a továbbiakban: Gt.) 9. § (2) bekezdése, valamint ezt megelőzően a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény (a továbbiakban: régi Gt.) 17. §-a.

⁴² Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 138/1996/4. sz.

zata érvényességéhez szükséges lett volna adott esetben a *kft. taggyűlésének jóváhagyó határozata*. Az indokolásból nem derül ki, hogy a bíróság miből vonta le ezt a jogi következtetését.

A Ptk. 221. § (3) bekezdése a képviselt kifejezett engedélyét érdekellentét esetében akkor követeli meg, és ezzel együtt akkor engedi meg a képviselő fellépését, ha a képviselő jogi személy. Ebből következően csak akkor kerülhet szóba a kft. taggyűlésének jóváhagyó határozata, ha a vezető tisztségviselő jogi személy. A döntés alapjául szolgáló régi Gt. 28. § (3) bekezdése lehetővé tette a gazdasági társaság jogi személy tagjának a vezető tisztségviselői feladatok ellátását. Az új Gt. 22. § (1) bekezdése szerint vezető tisztségviselő a közkereseti és betéti társaság kivételével csak természetes személy lehet, a kft. taggyűlésének jóváhagyó határozata ezek után már nem teremthet lehetőséget az eljárásra. Kifejezett engedély hiányában az így kötött szerződés azonban a Ptk. 221. § (3) bekezdésében felállított összeférhetlenségi tilalomba ütközik, ezért a bíróság az adásvételi szerződések érvénytelenségét megállapította.

c) A *Legfelsőbb Bíróság* egy 1998-ban közzétett döntésében⁴³ úgy foglalt állást az összeférhetlenségi rendelkezéseket figyelmen kívül hagyó szerződéskötésekkel kapcsolatban, hogy azok nemcsak egyszerűen *jogszabályba ütközés* miatt semmisek, hanem ezen túl még *nyilvánvalóan a jó erkölcsbe is ütköznek*. A jó erkölcsbe ütközik, ezért semmis az a szerződés, amelyben a kezességet vállaló cég igazgatója és annak a gazdasági társaságnak az ügyvezetője, akiért a kezességvállalás történt, azonos személy. A Ptk. 221. §-ának (3) bekezdése alapján a készfizető kezességi szerződés megkötésénél eljáró személy – aki a kötelezett kft. ügyvezetője és a kezes alperes vállalat igazgatója is volt egy személyben – nem léphetett volna fel szerződő félként. A felek szerződése egyrészt a Ptk. 221. § (3) bekezdésébe, másrészt a jó erkölcsbe ütközött, a kezességi szerződés tehát a Ptk. 200. § (2) bekezdésének⁴⁴ mindkét fordulatába ütközően semmis.

A Ptk. 221. § (3) bekezdése a tilalom ellenére megkötött szerződések jogi sorsáról nem rendelkezik. A Ptk. 200. § (2) bekezdésének alkalmazhatóságát megkérdőjelezi, hogy a jogszabályba ütközésre való hivatkozás esetén a jogszabály azon szakaszának, amelybe az adott megállapodás ütközik, egyértelműen rendelkeznie kell a semmisségről.⁴⁵ A jogi minősítést illetően akkor sem kerülünk közelebb a megoldáshoz, ha a

⁴³ Legf. Bír. Gf. II. 32.141/1996. sz. – BH 1998/3. sz. 138.

⁴⁴ „Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más következményt fűz. Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik.”

⁴⁵ Lásd Bodzási Balázs: Az álképviselést legújabb bírói gyakorlatának elemzése. (In: Magyar Jog, 2006/7. szám, 409-416. o.) 413. o. Egyértelműen rendelkezik a semmisségről például a Ptk. 228. § (3) bekezdése, a Ptk. 255. § (2) bekezdése, vagy a Ptk. 292. § (2) bekezdése.

törvényi tilalom ellenére kötött önszerződéseket az álképviselőt speciális esetének tekintjük, mivel az álképviselő által kötött szerződések megítélése a bírói gyakorlatban korántsem egyértelmű.⁴⁶

d) A *Legfelsőbb Bíróság* később, egy 1999-ben közzétett elvi döntésében⁴⁷ megerősítette az előzőekben bemutatott határozatában megfogalmazott jogi okfejtését. A perdöntő kérdés az adott ügyben az volt, hogy a felszámoló megszerezheti-e a felszámolás alatt álló társaság vagyonát, megkötheti-e az ehhez szükséges adásvételi szerződést.

Az adós képviseletében eljáró felszámoló és a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet önálló jogalanyok, személyükben nem azonosak. A felszámolás kezdő időpontjától kezdve az adós vagyonával kapcsolatos jognyilatkozatot azonban csak a felszámoló tehet, az adós vagyonára vonatkozóan adásvételi szerződést is csak ő köthet, az értékesítés során szükségképpen az eladó képviseletében kell eljárnia. A bíróság rámutatott, hogy az adásvételi szerződés megkötésekor az eladó és a vevő érdekei nem esnek egybe. Az érdekellentét nyilvánvaló: az eladó érdeke a lehető legmagasabb összegű vételár elérése, a fizetési feltételek lehető legkedvezőbb meghatározása; a vevő érdeke ellenben a minél alacsonyabb vételár kialakítása, számára minél kedvezőbb fizetési feltételek mellett.

Az adott esetben a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet képviselőjeként eljáró felszámoló jogi személy volt, aki a képviselt kifejezett engedélye alapján érdekellentét esetében is eljárhatott volna. Ilyen engedélyt a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet nem adhatott, hiszen a felszámolás kezdő időpontjától a gazdálkodó szervezet vagyonával kapcsolatos jognyilatkozatot csak a felszámoló tehetett. A felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet a bíróság megítélése szerint nem volt abban a jogi helyzetben, hogy bármiféle engedélyt adjon a felszámoló részére. Mindebből az a jogi következtetés adódott, hogy az adott nyilvános értékesítés eredményeként megkötött adásvételi szerződés a képviselet szabálytalansága miatt, továbbá mint jó erkölcsbe ütköző, semmis.

e) Az önszerződés megítélése attól függ, hogy a *képviselőként eljáró személy jogi személyiséggel rendelkezik-e*. Ha a válaszuk igen, érdekellentét esetében is lehetőséget ad jogunk az önszerződésre a képviselt kifejezett beleegyezése esetén. Ellenkező esetben az önszerződésre egyáltalán nincs lehetőség. A gyakorlatban nem látszik körvonalazódnia ennek a megkülönböztetésnek az indoka.

Az önszerződés a képviselt érdekeinek védelmében tiltott. Ha a képviselt a fennálló kockázatok ismeretében úgy látja, hogy érdekei nem

⁴⁶ Lásd a témáról bővebben uo. 409-416. o.

⁴⁷ Legf. Bír. Gf. VI. 31.250/1998. sz. – EBH 1999/1. sz. 35.

szenvednek sérelmet azért, mert a vele ellentétes szerződési pozícióban saját képviselője (vagy tágan értelmezve az önszerződés fogalmát képviselőjének egy másik képviseltje) áll, lehetőséget kellene kapnia az önszerződés megengedésére minden esetben. Ha a nevében eljáró képviselő jogi személy, a képviselt a visszaélés veszélyének ellenére jogossá teheti az önszerződést, ha a nevében eljáró képviselő természetes személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, az önszerződés még akkor is jogellenes marad, ha a képviselt kifejezetten beleegyezik a képviselő önszerződésébe.

Szervezeti képviseletre alkalmazva ezt a gondolatmenetet, meglehetősen ellentmondásos eredményhez juthatunk. Gazdasági társaságok esetén gyakori, hogy több társaságnak ugyanaz a személy a szervezeti képviselője. Az új Gt. már azt a korlátozást sem tartalmazza, mely szerint egy személy vezető tisztségviselővé legfeljebb három gazdasági társaságnál választható meg.⁴⁸ Vezető tisztségviselő – a közkereseti és a betéti társaság kivételével – csak természetes személy lehet.⁴⁹ Eszerint a kkt. és a bt. lehetőséget adhat az összeférhetetlenségi szabályoktól való eltérésre, de a kft. és az rt. nem?

Ezt az anomáliát a gazdasági társaságokról szóló törvény igyekszik feloldani. A törvény felállít ugyan összeférhetlenségi szabályokat, de egyben lehetőséget is ad a társasági szerződésben való eltérésre. Ha a társasági szerződés úgy rendelkezik, ugyanaz a személy vezető tisztségviselő lehet akár a társasággal azonos főtevékenységet végző más gazdasági társaságban⁵⁰, valamint megkötheti a saját nevében vagy javára a gazdasági társaság főtevékenysége körébe tartozó ügyleteket is⁵¹.

A többi jogi személy és a természetes személy képviseltek esetében – a Ptk.-tól eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában – a megkülönböztetés megmarad.

A Ptk. tehát az önszerződéssel kapcsolatban meglehetősen szigorú, csak kivételesen engedi meg azt, hogy a képviselt nevében eljáró képviselő saját magával kössön szerződést. A képviselő az összeférhetlenségi szabályok folytán ugyanilyen szűk körben szerződhet olyan személlyel, akit ugyancsak ő képvisel. Ezek után meglepődve tapasztalhatjuk, hogy bizományi szerződés esetén a törvény minden korlátozás nélkül megengedi a bizományosnak, hogy a saját nevében, megbízója javára saját magával szerződjön. A továbbiakban érdemes megvizsgálni, hogyan is alakult ki mai formájában a bizományos belépési joga.

⁴⁸ Lásd a Gt. 22. § (1) bekezdését.

⁴⁹ Új Gt. 22. § (1) bekezdés.

⁵⁰ Új Gt. 25. § (1) bekezdés.

⁵¹ Új Gt. 25. § (2) bekezdés.

III. A BIZOMÁNYOS BELÉPÉSI JOGA

Bizományi szerződés alapján a bizományos díjazás ellenében köteles a megbízó javára a saját nevében adásvételi vagy más szerződést kötni.⁵² A *bizományos belépési joga* annyit jelent, hogy a bizományi szerződésben vállalt szerződést jogosult saját magával megkötni. A bizományos a megbízóval megköti a bizományi szerződést, az abban vállalt szerződéskötés azonban nem harmadik személlyel történik, hanem maga a bizományos lép a harmadik személy helyére, adásvételi szerződésre modellezve a bizományos veszi meg az értékesíteni kívánt árut vagy a beszerezni kívánt árut maga adja el.

a) A bizomány kifejezetten kereskedelmi jogi szerződéstípus, ezért kezdetben az 1875. évi XXXVII. törvény, a *Kereskedelmi Törvény* (a továbbiakban: Kt.) szabályozta. A bizományos önszerződését *korlátok között* ismerte el: csak akkor, ha a bizomány tárgyát *tőzsdei vagy piaci árral bíró áruk, váltók vagy értékpapírok vétele vagy eladása* képezte, de még ezekben az esetekben is csupán a *megbízó eltérő rendelkezése hiányában*.⁵³ Ha a felek nem zárták ki ennek lehetőségét, és a bizományos a bizomány teljesítéséről való tájékoztatással egyidejűleg nem jelölt meg harmadik személyt, eladónak vagy vevőnek a bizományost kellett tekinteni.⁵⁴ A belépés a bizományos *díjigényét nem érintette*, a rendszerint felmerülő bizományi költségeket továbbra is felszámíthatta.⁵⁵

A felek között az önszerződés tehát *kettős jogviszonyt* keletkeztet: lesz köztük egy bizományi szerződés, mert a bizományos díjra való jogosultsága megmarad, emellett azonban a bizományos és a megbízó között létrejön egy adásvételi szerződés is, amelyből eredő jogokat érvényesíteni lehet. A belépési jog a felek közötti jogviszonyt bonyolulttá teszi, nem kis veszélyeket, *visszaélési lehetőségeket* is magában hordoz. Olyan esetekben ugyanis, amikor a megbízó a piaci viszonyokat nem ismeri eléggé, a bizományosnak ki van szolgáltatva. Ennek ellenére a megbízónak érdeke fűződhet a bizományos belépési jogához, ha egyébként áruját nem tudná értékesíteni vagy beszerezni.⁵⁶ A belépési jog megengedése a Kt. által elismert szűk körben tehát indokolt, mivel a meghatározható ár a megbízó számára garanciát jelent arra nézve, hogy a

⁵² Lásd a Ptk. 507. §-át, illetve a Ptk. 513. §-ának (1) bekezdését.

⁵³ Kt. 381. § (1) bekezdés.

⁵⁴ Kt. 381. § (3) bekezdés.

⁵⁵ Kt. 381. § (2) bekezdés.

⁵⁶ A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. (Szerkesztette: Gellért György) KJK-Kerszöv, Budapest, 2000. 1711. o.

bizománys eladási bizomány esetén alacsonyabb, vételi bizomány esetén magasabb árat nem szab, mint tenné azt a harmadik személy.

b) A Ptk. *eredeti normaszövege* a Kt. irányvonalát követve korlátozta a bizománys belépési jogát. Önszerződésre egyrészt akkor nyílt lehetőség, *ha a dologra jogszabály határozott árat állapított meg*, másrészt, *ha a szerződés külkereskedelem körében kötött.*

A miniszteri indokolás felhívta a figyelmet az önszerződés veszélyeire: *ha a bizománys a megbízóval közvetlenül szerződő fél, a felek között érdekellentét áll elő, hiszen a bizománys saját magával szemben feltehetően nem fogja a megbízó érdekeit kellő figyelemben részesíteni, ami a megbízási-ügyviteli viszonyok bizalmi jellegével egyértelműen szemben áll. A veszély nem áll fenn akkor, ha az adásvétel tárgyára jogszabály határozott árat állapít meg, mert a rögzített ár megtartása a felek számára kötelező, a megbízó érdekei sérelmet nem szenvednek.*

A külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok belföldi szerződéseiről szóló 32/1967. (IX. 23.) Kormányrendelet (a továbbiakban: R.) megalkotását követően az 1967. évi 39. törvényerejű rendelet *módosította* a Ptk. szövegét. A belépésre akkor adott lehetőséget, *ha a dologra jogszabály vagy hatóság határozott árat állapít meg, vagy a szerződő felek szocialista szervezetek.*

Az R. a külkereskedelmi és a belföldi vállalatok viszonyában a bizományt alaptípussá tette. Részletes, a Ptk.-tól eltérő szabályokat adott a *külkereskedelmi bizományra*, a nem szabályozott kérdésekben háttéranyagként a Ptk. bizományi szerződésre vonatkozó fejezetét rendelte alkalmazni. A bizománys belépésére akkor adott lehetőséget, *ha a felek a bizományi szerződésben kifejezésre juttatták a belépési jog megengedését, ilyen kikötéssel azonban a felek csak abban az esetben élhettek, ha a szóban forgó termékre jogszabály szállítási szerződés kötését lehetővé tette.*⁵⁷

Az 1977. évi IV. törvény átfogalmazta a Ptk. önszerződésre vonatkozó szakaszát: a bizománys akkor léphetett fel a megbízóval szemben szerződő félként, *ha a dologra jogszabály vagy hatóság rögzített árat állapított meg, vagy ha a szerződő felek gazdálkodó szervezetek voltak.* Az önszerződésre tehát korlátokat szabott a kereskedelmi ügyekben járatlan magánszemélyek védelmére.

⁵⁷ R. 22. § (4) bekezdés.

c) A hatályos szöveget a 73/1992. (XII. 28.) AB határozat⁵⁸ állapította meg. Az indítványozó a Ptk. 508. §-ának (1) bekezdését támadta, mely szerint „ha a bizományos a megbízóra kedvezőbb feltételek mellett köti meg az adásvételi szerződést, mint amilyeneket a bizományi szerződésben megállapítottak, az ebből eredő előny a megbízót illeti meg. Az ezzel ellentétes megállapodás semmis, ha magánszemély a megbízó.” Az indítványozó álláspontja szerint a magánszemély megbízóval kapcsolatos korlátozó rendelkezés a magánszemélyek és a jogi személyek között indokolatlan és alkotmányellenes megkülönböztetést tesz. Azt a benyomást kelti, mintha a magánszemély vállalkozó ügyei vitelében korlátozottabb képességekkel rendelkezne, és ezért az államtól fokozottabb védelmet kellene kapnia.

Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 9. § (1) bekezdéséből indult ki, mely szerint Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. Az Alkotmány 9. § (1) bekezdése az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésével⁵⁹ összefüggésben olyan általános jogegyenlőségi tétel, amely egyrészt a tulajdon bármely formájával kapcsolatban tiltja a diszkriminációt, másrészt nemcsak a tulajdonjogra, hanem az abból folyó egyéb vagyoni jogokra is vonatkozik. Ebből következően a polgári jogi jogviszonyok körében tett megkülönböztetés – kellő súlyú alkotmányos indok hiányában – ugyancsak alkotmányellenes.

Az Alkotmánybíróság kifejtette, bizományos tevékenységet áruforgalomban folyamatosan részt vevő személy szokott folytatni, aki a piaci körülményeket ismeri. Az áruforgalom és a piaci feltételek ismerete a jogok és kötelezettségek egyenlőségéből következően minden üzletszerű gazdasági tevékenységet folytató jogalanytól elvárható. Az Alkotmánybíróság a „magánszemély” fogalmat bizonytalan megfogalmazásnak tekintette, a semmisséget pedig olyan aránytalan korlátozásnak minősítette, amely alkotmányosan meg nem engedhető diszkriminációt eredményez. Kiemelte ugyanakkor, hogy a „gyengébbek” védelmében indokolt lehet a polgári jog egyéb, a semmisségnél enyhébb eszközeinek alkalmazása, például speciális jogszabályokban esetleg a megbízásnak saját ügyletté változtatása vagy a bizományos belépésének kitiltása, de a szerződési szabadsággal szemben az általános tilalom aránytalan.

Az Alkotmánybíróság – a szerves összefüggésre tekintettel – a vizsgálatát kiterjesztette a Ptk. 510. §-ára is. Ez a rendelkezés az Alkotmánybíróság szerint egyrészt az *árformától*, másrészt a *szerező felek személyétől függő megkülönböztetést tartalmaz*, amely diszkrimináció *alkotmányosan meg nem engedhető*. Az ártól függő megkülön-

⁵⁸ ABH 1992, 306.

⁵⁹ „A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”

böztetés az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII. törvény előtti árrendszernek felel meg, ezért gyakorlatilag az ártól függő kivételi eset már nem jöhet számításba. A szerződő felek személyétől függő megkülönböztetés pedig abban áll, hogy a Ptk. a hivatásszerűen gazdasági tevékenységgel foglalkozó magánszemélyt kirekeszti az önszerződés lehetőségéből, és belépésre csak a gazdálkodó szervezeteket jogosítja fel. Az Alkotmánybíróság által megállapított normaszöveggént annyi maradt hatályban, hogy a bizományos az adásvételi szerződést a megbízóval maga is megkötheti, immár minden korlátozás nélkül.

d) Mindezek után megállapítható, hogy a Ptk. a belépési joggal kapcsolatban igen bőkezű, a korábbi keretektől sikerült kitörnie, mára feltételek nélkül érvényesíthetővé vált. Tekintettel a Ptk. azon rendelkezésére, mely szerint, ha a bizományos a megbízóra kedvezőbb feltétel mellett köt szerződést a bizományi szerződésben megállapítottaknál, az ebből eredő előny a megbízót illeti⁶⁰, *a megbízó érdekeit sértheti a bizományos korlátlan belépési joga*. Eladási bizomány esetén ugyanis a bizományos a bizományi szerződésben kikötött limitár és az ennél magasabb vételár közötti különbséget megtarthatja a maga számára, ha először megvásárolja a dolgot limitáron, majd továbbadja azt a limitárnál magasabb vételárat fizető vevőnek. Így a bizományi díjon felül az egyébként a megbízót illető előnyt is realizálhatja.

*Az új Ptk. Javaslat*a visszaélések elkerülése végett nem teszi lehetővé általános jelleggel a bizományos belépési jogát, hanem az Alkotmánybíróság előzőekben ismertetett határozatában foglaltakat – ideértve különösen az árrendszerben bekövetkezett változásokat – figyelembe véve a belépési jogot abban az esetben teszi lehetővé, *ha az eladni vagy megvenni kívánt dolog nyilvánosan jegyzett piaci árral vagy egyébként az adott időpontban a felektől függetlenül meghatározható árral rendelkezik*. Ez a megoldás ugyanis a megváltozott viszonyok között pontosabban fejezi ki a Kt. 381. §-ában foglalt követelményeket, a megbízó kiszolgáltatottságának csökkentését továbbra is biztosítva.⁶¹

Természetesen a belépés meg nem engedett eseteiben is felléphet a bizományos szerződő félként, ilyenkor azonban a felek között kizárólag adásvételi vagy más szerződés jöhet létre, bizományi szerződés nem, így nem jár bizományi díj sem, a felek között kettős jogviszony nem keletkezik.

⁶⁰ Ptk. 508. § (1) bekezdés.

⁶¹ Polgári Törvénykönyv, Ötödik könyv – Kötelmi jog, Javaslat (Normaszöveg és indokolás). Budapest, 2006. december 31. – <http://www.irm.gov.hu>, 156-158. o.

IV. ÖSSZEGZÉS

a) Az önszerződés szabályozásának nyomon követése azt mutatja, hogy a *változás ellentétes irányú volt* közvetlen és közvetett képviselet esetén. A közvetlen képviselet körében megfogalmazott önszerződési szabályok korábbi jogunkban a mainál megengedőbbnek bizonyultak, indokolt esetekben elismerték az önszerződés lehetőségét. A közvetett képviselet esetében a bizományos belépési jogát régi magánjogunk szigorúbban szabályozta, a belépés megengedését garanciális feltételek teljesüléséhez kötötte.

Az önszerződés mögött rejlő veszélyek miatt minden esetben – a közvetlen képviselő önszerződése és a bizományos belépési joga körében egyaránt – *főszabályként tilalmat kell felállítani*. A bírói gyakorlatból láthattuk, hogy az önszerződés tilalmát nemcsak jogi, hanem erkölcsi követelmények is alátámasztják. *Nem* indokolt azonban teljes egészében, *kivételt nem tűrően* tiltani az önszerződést, mert adódhatnak olyan esetszoportok, amikor a képviselt érdekeinek védelme más eszközökkel biztosítható.

b) A Ptk. *közvetlen képviseleti összeférhetlenségi szabályai* olyan esetekben is korlátozzák a szerződés lehetőségét, amikor az – a szabályozás mögött meghúzódó okokat figyelembe véve nem indokolt. Sajnálatos módon az új Ptk.-ban sem várható a kivételek körének bővítése.⁶² Véleményem szerint megfontolandó lenne az Mtj. szövegezéséhez való visszatérés.

A *képviselet beleegyezése* esetén a Javaslat szerint nem engedhető meg a képviselő fellépése, az Európai Általános Szerződési Elvek (a továbbiakban: Európai Alapelvek)⁶³ által előírt kivétel a magyar szabályozást tekintve „életidegen”. Az Európai Alapelvek az összeférhetlenség kapcsán úgy rendelkeznek, hogy az összeférhetlenséget vélelmezni kell, ha a képviselő egyúttal a harmadik személy képviselőjeként is eljár, vagy a szerződést saját magával mint harmadik személlyel kötötte meg. Ha képviselői összeférhetlenség áll fenn és arról a harmadik személy tudott vagy tudnia kellett, a képviselt a szerződést megtámadhatja. A képviselt azonban nem támadhatja meg a szerződést, ha ahhoz maga hozzájárult vagy tudnia kellett, hogy a képviselő ilyen módon jár el, vagy a képviselő feltárta előtte az összeférhetlenséget és ő ezt ésszerű időn belül nem kifogásolta.⁶⁴ Az európai irányvonalat követve célszerű lenne

⁶² Polgári Törvénykönyv, Ötödik könyv – Kötelmi jog, Javaslat (Normaszöveg és indokolás). Budapest, 2006. július 31. – <http://www.irm.gov.hu>, 59-60. o.

⁶³ Európai Általános Szerződési Elvek. In: Európai Jog 2002/1. szám, 3-17. o.

⁶⁴ Európai Alapelvek 3:205. cikk. Uo. 7-8. o.

megengedni a képviselő eljárását, ha a képviselt a meghatalmazásban úgy rendelkezik.

Törvény eltérő rendelkezése esetén is el kellene ismernünk az önszerződést, mert függetlenül attól, hogy a Ptk. hatályos szövege a képviselő önszerződése kapcsán ezt nem említi, vannak olyan jogszabályi rendelkezések, amelyek kivételt tesznek a Ptk. 221. § (3) bekezdésének szigorú eljárása alól. Ilyennek tekinthető magának a Ptk. 510. §-ának (1) bekezdése, amely a bizományi szerződést illetően úgy rendelkezik, hogy a bizományos az adásvételi szerződést a megbízóval maga is megkötheti. De példaként említhető az új Gt. 25. § (2) bekezdése is, mely szerint a vezető tisztségviselő és közeli hozzátartozója, valamint élettársa nem köthet a saját nevében vagy javára a gazdasági társaság főtevékenysége körébe tartozó ügyleteket, kivéve, ha ezt a társasági szerződés megengedi. Tisztább helyzetet teremtene, ha a „törvény eltérő rendelkezése” fordulatot maga a Ptk. is tartalmazná.

c) A *belépési jogot* sem célszerű korlátok nélkül lehetővé tenni a bizományos számára, e körben is indokoltabb a korábbi, kereskedelmi jogi rendelkezések figyelembevétele, ahogy ezt az új Ptk. is teszi. Az önszerződés szabályozásának kialakításakor nem szabad elfeledkezni arról, hogy az önszerződésre előírt általános kötelmi jogi rendelkezések és a bizományos belépési jogának szabályai kapcsolatban vannak egymással, közöttük is megfelelő egyensúlyt kell teremteni.

Felhasznált irodalom

A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. sz. tvr. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1963.

BODZÁSI Balázs: Az álképviselő legújabb bírói gyakorlatának elemzése. In: Magyar Jog, 2006/7. szám, 409-416. o.

Európai Általános Szerződési Elvek. In: Európai Jog 2002/1. szám, 3-17. o.

GELLÉRT György (szerk.): A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2004. 838. o.

GELLÉRT György (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2000. 1711. o.

Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Harmadik kötet, Kötelmi jog (I-VI. cím). Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. Könyvkereskedése, 1901. 174-175. o.

PETRIK Ferenc (szerk.): Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG Orac, Budapest, 2001. 381. o.

PÓK László – VAJDA János: Önszerződés, avagy a képviselő tudathasadása. In: Gazdaság és Jog, 2006/9. szám, 9-16. o.

Polgári Törvénykönyv, Ötödik könyv – Kötelmi jog, Javaslat (Normaszöveg és indokolás). Budapest, 2006. december 31. – <http://www.irm.gov.hu>, 156-158. o.

Polgári Törvénykönyv, Ötödik könyv – Kötelmi jog, Javaslat (Normaszöveg és indokolás). Budapest, 2006. július 31. – <http://www.irm.gov.hu>, 59-60. o.

RADNAY József: A képviselő önszerződése. In: Gazdaság és Jog, 2003/2. szám, 18-20. o.

Felhasznált joganyagok

1875. évi XXXVII. törvénycikk a kereskedelmi törvényről
Kúria P. IV. 3660/1934. sz. – Grill Döntvénytár XXVIII. 569. sz.
1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről
32/1967. (IX. 23.) Kormányrendelet a külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok belföldi szerződéseiről

1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról
73/1992. (XII. 28.) AB határozat, ABH 1992, 306-307.
Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 138/1996/4. sz.

1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról
Legf. Bír. Gf. II. 32.141/1996. sz. – BH 1998/3. sz. 138.
Legf. Bír. Gf. VI. 31.250/1998. sz. – EBH 1999/1. sz. 35.
2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról

Tóth J. Zoltán
Állam-és Jogelméleti Tanszék
Konzulens: Szilágyi Péter

Rendkívüli büntetőjog és halálbüntetés az 1910-es évek Magyarországon

1878-ban a magyar büntetőjog történetében olyan esemény történt, amely még soha azelőtt: egységes és átfogó büntető törvénykönyv született 1878. évi V. tc. szám alatt.⁶⁵ Ez a halálbüntetés alkalmazási körét rendkívül szűk körre korlátozta: annak kiszabására mindössze a felség-sértés legsúlyosabb formái, nevezetesen a király meggyilkolása, szándékos megölése vagy ezek kísérlete (126. § 1. pont),⁶⁶ valamint gyilkosság (278. §)⁶⁷ esetén volt lehetőség. Mégis: az előbbi bűncselekményből egy sem, az utóbbiból pedig a korábbi évtizedekhez és évszázadokhoz képest viszonylag kevés fordult elő, annak ellenére, hogy a gyilkosságoknak csak egy kis részét szankcionálták a bíróságok a legsúlyosabb büntetéssel, sőt a király még ezen esetek meglehetősen nagy hányadában is az elkövetőt uralkodói kegyelemben részesítette.⁶⁸ 1881 és 1898 között a törvényszékek összesen 223 (évi átlagban 12) halálbüntetést szabtak ki, ezeket azonban mindössze 34 esetben hagyta jóvá a Kúria és mellőzte ezekben a király a kegyelem gyakorlását (amely szám ebben az időszakban évi átlagban 2 kivégzést jelentett).⁶⁹

A századforduló környéke büntetőjogi szempontból tehát nyugodt időszaknak volt tekinthető. Ez a viszonylagos nyugalom a XX. század tízes éveiben véget ért, amikor is előbb a háborús készülődés, majd a háború, végül az az utáni forradalmak során egyre-másra jelentek meg az újabb és újabb büntető jogszabályok, melyek a rendes és a rendkívüli eljárás során is egyre több és több bűncselekményre tették lehetővé a halálbüntetés alkalmazását. E normák sorát 1912-ben három törvény nyitotta:

⁶⁵ A Csemegi-kódex 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba.

⁶⁶ „A felségsértés büntetést követi el: a ki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli, vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli...” (126. § 1. pont) „A felségsértés a 126. § 1. pontja esetében halállal ... büntetendő.” (128. §)

⁶⁷ „A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntetést követi el, és halállal büntetendő.” (278. §)

⁶⁸ Erre a 117. § 2. pontja biztosított lehetőséget.

⁶⁹ Megjegyzendő, hogy 1895 és 1899 között a Kúria egyetlen halálos ítéletet sem erősített meg, 1896 és 1900 között pedig egyetlen kivégzést sem hajtottak Magyarországon végre. (Horvátország bűnügyi statisztikai adatai ezekben a számokban nincsenek benne.)

a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról, illetve a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII., illetve XXXIII., parallel vagy ikertörvénycikkek, valamint a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikk. Az előbbi két törvényt azért nevezhetjük párhuzamos törvényeknek, mert az előbbi a hadseregi (a közös osztrák-magyar hadseregre és a haditengerészetre vonatkozó), az utóbbi pedig a honvédi (a magyar honvédség tagjaira irányadó) büntetőbíráskodási szabályokat tartalmazta ugyan, ám e szabályok a kétfajta haderőre (a nagyon kevés értelemszerű eltérés kivételével) ugyanazok voltak, olyannyira, hogy még a paragrafusok és a bekezdések számozása is egyforma volt, tartalmukról, a legtöbbször szó szerint azonos szövegezésükről nem is beszélve. Éppen ezért a következőkben e két törvényt nem is választom külön, hanem mint egységes jogszabályról fogok róluk beszélni.

A katonai bűncselekmények miatt megindult eljárásokban e törvények szerint a haditörvényszék illetékes. Ha a haditörvényszék halálbüntetést szabott ki, akkor a kegyelmezés általános szabályait ezen eljárásokban ugyanúgy alkalmazni kell, mint a köztörvényes büntettek miatt felelősségre vontak esetében, azzal, hogy itt a királyhoz az illetékes parancsnok, majd a legfelsőbb katonai törvényszék útján kerülnek fel az ügy aktái. Ha a király a kegyelmi kérvényt elutasította, az illetékes parancsnok rávezeti az ítéletre a végrehajtható záradékot, ezt közlik az elítélttel, majd másnap reggel sor kerül a végrehajtásra.⁷⁰ Ha azonban az elítélt terhes, súlyos, de múló betegségben szenved, avagy időközben elmebeteg lett, akkor sem a kegyelmi kérvény elutasítása nem közölhető vele, sem a halálbüntetés ezen ok fennállta alatt rajta nem hajtható végre.

Külön szabályok vonatkoznak a rögtönítélő eljárásra nézve, amelyet a parallel törvények a XXVI. fejezetben szabályoznak. A törvények a statáriális eljárás alá tartozható bűncselekményeknek három fajtáját különböztetik meg. Az elsőbe azon katonai büntettek tartoznak, amelyeknek esetében a rögtönítélő eljárásnak a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül helye lehet. Ekkor az illetékes parancsnok maga dönt arról, hogy az ilyen cselekményt elkövetett katonák egyedi büntetőügyeiben elrendeli-e a statáriális eljárást, vagy nem. E büntettek a függetlenség, a zendülés, a gyávaság, a fegyelem- és rendhárítás, a jogosulatlan toborzás és a kémkedés. A második csoportba azon deliktumok tartoznak, amelyek elkövetőivel szemben csak a rögtönítélő bíráskodás előzetes kihirdetése után lehet ilyen eljárást lefolytatni, de a kihirdetés a törvények alapján ekkor is az illetékes parancsnok joga,

⁷⁰ Azonban vasárnapokon, ünnepnapokon vagy olyan napokon, amely az elítélt vallása szerint ünnep, a halálbüntetés nem hajtható végre. Ha pedig a kötél általi végrehajtás akadályokba ütközne (például nem áll rendelkezésre a kellő időben hóhér), az illetékes parancsnok fel van hatalmazva arra, hogy a halálbüntetés nemét átváltoztassa agyonlövésre.

amellyel bármikor élhet, ha azt szükségesnek tartja. Ezek a bűncselekmények a lázadás, a szökés, az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, a lázongás és az elharapózott fosztogatás. Végül a harmadik kategóriába tartoznak a gyilkosság, a rablás, a gyújtogatás, valamint az idegen tulajdonnak gonoszságból rongálásával elkövetett nyilvános erőszakoskodás, amelyek esetében a hadügyminiszter dönthet a statárium kihirdetéséről, bár e jogát szintén átruházhatja az illetékes parancsnokra. Azonban a 435. § (2) bekezdése szerint „rögtönbíráskodás kihirdetésének ezekben az esetekben csak akkor van helye, ha a felsorolt büntettek oly fenyegető módon harapóznak el, hogy a fegyelem csorbulásának vagy a közbiztonság veszélyeztetésének, vagy az állam hadi erejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körű elterjedésének megakadályozása végett elrettentő példaadás válik szükségessé”.

Az illetékes parancsnok által kiadott, a rögtönbíráskodás kihirdetését elrendelő parancsnak tartalmaznia kell „1. azoknak a büntetteknek megjelölését, a melyek miatt és azokat a katonai köteleket vagy azokat a kerületeket, a melyekre a rögtönbíráskodást elrendelték; 2. azt a felhívást, hogy az ily büntettek elkövetésétől mindenki óvakodjék, és 3. azt a figyelmeztetést, hogy mindenki, a ki a kihirdetés után ily büntettet követ el, rögtönítélő eljárás alá kerül és halállal bűnhődik; e mellett meg kell jelölni a halálbüntetés nemét”.⁷¹ Terhes nők, elmebetegségek és súlyos betegségben szenvedő egyének nem állíthatók rögtönítélő bíróság elé.⁷² Az eljárás azon a kerületen belül, ahol a statáriumot kihirdették, bárhol és bármikor, akár az éjszakai órákban és a szabad ég alatt is lefolytatható, melyre a bíróság elé állítástól számítva mindössze háromszor huszonnégy óra áll rendelkezésre. A rögtönítélő bíróság ítéletéhez egyhangú szavazatra van szükség; ha ez a bűnösséget mondja ki, akkor a büntetés csak halál lehet,⁷³ amelyet „a halálra előkészülés végett adott megfelelő határidő letelte után, rendszerint két órán belül”⁷⁴ kell végrehajtani. Nagyon fontos szabály, hogy „ha a rögtönítélő bíróság magát illetékesnek nem tartja, vagy ha büntető ítélet csak abból az okból nem hozható, mert egyhangú határozat nem jött létre, vagy ha a terhelt ellen súlyos gyanúk forognak fenn arra nézve, hogy a terhelt rött bűncselekményt elkövette, de bűnösségének bebizonyítása a törvényes határidőn ... belül

⁷¹ 437. §

⁷² Ezenkívül ha a terhelttel szemben az adott, elvileg rögtönítélő bíráskodás alá tartozó bűncselekmény miatt a rendes eljárást már megindították, akkor rögtönítélő bíráskodásnak az adott deliktum kapcsán vele szemben többé szintén nincs helye.

⁷³ Ez alól két kivétel van: egyrészt húszévesnél fiatalabbakkal szemben halálbüntetést nem lehet kiszabni, másrészt „ha a halálbüntetésnek egy vagy több, a büntetésre legmértöbb egyéneken fogatosított végrehajtása a nyugalom és a rend helyreállítására szükséges elrettentő példát már megadta, fontos okokból, a kevésbé bünyös résztvevőkre” [444. § (3) bek.] halálbüntetés helyett szabadságvesztés alkalmazható. E szabadságvesztés tartama mindkét esetben ugyanaz: kötél általi halálbüntetés helyett tíz évtől húsz évig terjedhető súlyos börtön, agyonlövés által végrehajtott halálbüntetés helyett pedig öt évtől tíz évig terjedhető egyszerű vagy súlyos börtön.

⁷⁴ 446. § (3) bek.

lehetetlen, vagy ha a tárgyalás alatt derül ki, hogy a terhelt a 415. §-ban megjelölt valamely állapotban⁷⁵ van, végül ha a törvényes határidőn belül ítéletet hozni egyáltalában nem lehet, a rögtönítélő bíróság úgy határoz, hogy további rögtönítélő eljárásnak nincs helye⁷⁶; ilyenkor a rendes büntető per indul meg.⁷⁷ Végül „mihelyt a rögtönbíráskodás elrendelésének oka megszűnt, főleg ha a halálbüntetésnek egy vagy több bűnösön fogatosított végrehajtásával az elrettentő példa már megadatott, a rögtönbíráskodás megszüntetését azonnal ki kell mondani és mindig ugyanoly módon kell kihirdetni, mint a rögtönbíráskodás elrendelését”.⁷⁸ A megszüntetésre az illetékes parancsnoknak akkor van joga, ha a statáriumot ő rendelte el, a hadügyminiszter viszont az akár általa, akár az illetékes parancsnok által elrendelt rögtönbíráskodást megszüntetheti. (Meg kell még jegyezni, hogy a hadrakelt seregre

⁷⁵ Súlyos betegség, elmebetegség, terhesség.

⁷⁶ 447. § (1) bek.

⁷⁷ A rögtönítélő eljárás egyéb szabályai a következők. „A rögtönítélő eljárás megindítása iránt a katonai ügyész akképen intézkedik, hogy az illetékes parancsnoktól nyert parancsot a hadosztálybírósághoz haladéktalanul átküldi. Ez a bíróság köteles mindjárt e parancs beérkezése után a legnagyobb gyorsasággal intézkedni az iránt, hogy a rögtönítélő bíróság összeüljön és hogy a rögtönítélő bíróság biztonsága és a halálbüntetés esetleges végrehajtása végett szükséges fedezet és végrehajtó csapat rendelkezésre álljon és köteles gondoskodni arról, hogy a rögtönbíráskodás megtartására kijelölt helyen a szükséges hivatalos felszerelés készenlében, egy lelkész, egy orvos és esetleg a hóhér jelen legyen és hogy ha a halálbüntetés mondatnék ki, annak végrehajtását semmi se akadályozza.” (440. §) „Sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye, ellenkezőleg az egész eljárás elejétől végig az együttülő rögtönítélő bíróság előtt és ha csak lehet, félbeszakítás nélkül folyik le.” [441. § (1) bek.] „A terhelt védőt választhat... Ha a terhelt e jogával nem él, vagy ha a választott védőt a tárgyalásra azonnal meghívni lehetetlen, a bíróság hivatalból rendel védőt. Ha e célra alkalmas jogtudó egyén nem áll azonnal rendelkezésre, katonaaállományu tisztet kell védő gyanánt kirendelni.” [442. § (2) bek.] „A tárgyalás azzal kezdődik, hogy a katonai ügyész vádirat felolvasása helyett a terhelt ellen fennforgó tényeket előadja. Az eljárás rendszerint annak a tettek bizonyítására szorítkozik, a mely miatt a rögtönítélő eljárást megindították; a katonai ügyész indítványára azonban kiterjeszhető más oly cselekményekre is, a melyek rögtönítélő eljárás alá tartoznak, ha ennek következtében a rögtönítélő eljárást meghiusító késelelemtől tartani nem kell. A terhelt egyéb bűncselekményét figyelmen kívül kell hagyni. A bűntársak és a bűnrészesek kipuhatólását sem kell ugyan szem elől tévesztetni, de e miatt a vádlott ellen az ítélet meghozását és végrehajtását elhalasztani nem szabad. A bizonyító eljárás befejeztével a katonai ügyész annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a vádlott és védője felel és ha a katonai ügyész még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a vádlottat és védőjét illeti.” (443. §) Az ítéletet a bíróság zárt tanácskozást követően hozza meg, amelyet nyilvánosan hirdet ki; az ítélettel szemben perorvoslatnak helye nincs. Ha az elítélt nem kapott kegyelmet, akkor lelkészt adnak melléje, majd a halálbüntetést – ahogy fentebb már szó volt róla – vagy kötéllel, vagy golyó által két órán belül végrehajtják.

⁷⁸ 449. § (2) bek.

részben a fentiekől eltérő szabályok vonatkoztak,⁷⁹ ezek részletezésétől azonban eltekintünk.)⁸⁰

A párhuzamos katonai törvényeknél is fontosabb szerepük volt azonban a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikknek; míg ugyanis előbbiek csak a katonákra (katonának minősülő személyekre) terjedtek ki, addig az utóbbi mindenkit érintett. E törvénycikk ugyanis felhatalmazta a kormányt, hogy háború idején, sőt már „a háború fenyegető veszélyének okából elrendelt előkészületek esetében” is különleges intézkedéseket tegyen, rendkívüli, a hadihelyzet miatt szükséges (vagy a kormány által annak tartott) szabályokat léptessen életbe, anélkül hogy azok megalkotásához kikérné az országgyűlés beleegyezését vagy akár csak véleményét is.⁸¹ A kormány (a „ministerium”) a felhatalmazás meglehetősen tág keretei közt szabadon határozhatta meg, hogy milyen intézkedéseket tegyen, azokat mikor léptesse életbe,⁸² illetve hogy hatályuk mely területre vagy területekre (esetleg az ország egészére) terjedjen ki. Ennek keretében a hadviselés érdekeit érintő bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására irányuló eljárások főtárgyalását elvonhatta az esküdtbíróóságok hatásköréből, és azok elbírálását a kizárólag hivatásos bírákból álló királyi törvényszékek hatáskörébe utalhatta; az esküdtbíróóságok működését teljesen fel is függeszthette; továbbá elrendelhetette, hogy a katonai büntetőbíráskodás alá nem eső, de a hadviselés érdekeit érintő bűncselekményekre a gyorsított eljárást alkalmazzák, ennek kapcsán pedig azt is, hogy bizonyos büntettek⁸³ bevezessék a rögtönbíráskodást.⁸⁴

⁷⁹ Lásd ehhez a XXVII. fejezetet! E külön rendelkezések közül témánk szempontjából mindazonáltal a legfontosabb az, hogy a halálbüntetést a hadihajókon mindig agyonlövésssel kellett végrehajtani, akkor is, ha az ítélet kötél általi halálra szólt.

⁸⁰ A statáriális bíráskodás jelen szabályainak ilyen alapos és részletes kifejtését egyebekben az indokolja, hogy a későbbi törvények és rendeletek, melyek (bármely kurzus politikai érdekei is hívják azokat életre) a rögtönítélő eljárást szabályozzák, gyakorlatilag ugyanezen rendelkezéseket foglalják jogszabályba, így az itt ismertetett előírások (néhány apróbb eltérést nem számítva) a későbbi évtizedek folyamán meghozott rögtönbíróági normákra is igazak lesznek.

⁸¹ A kormánynak mindössze utólagos beszámolási kötelezettsége [2. § (3) bek.] volt.

⁸² Erre legkorábban – a fentiek alapján – a katonai mozgósítás elrendelésével egy időben volt lehetősége, ám ha a háború az első intézkedések megtételétől számítva négy hónapon belül nem tört ki, akkor e rendelkezések a törvény erejénél fogva hatályukat veszítették, hacsak fenntartásukhoz az országgyűlés kifejezetten nem járult hozzá.

⁸³ E deliktumok az 1912. évi LXIII. tc. 12. § 4. pontja értelmében a következők voltak: a hűtlenség, a lázadás, a gyilkosság, a szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntett, a rablás, a gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntette, valamint a vaspályákon, távírdákon (távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntette. (E bűncselekménycsoportnak a későbbi évtizedek folyamán még több jogszabály vonatkozásában is jelentősége lesz.)

⁸⁴ A kormány már rögtön a háború elején (1914. július 27-én, vagyis a hadiállapot hivatalos beállta előtt egy nappal) élt mindhárom lehetőséggel, amikor is 26, határközeli területen fekvő törvényszék területén vonta el a súlyosabb (gyorsított bünvádi eljárás alá tartozó) bűncselekmények elbírálásának jogát az esküdtzékektől, és utalta

A gyorsított eljárás (és ezzel együtt a rögtönbíráskodás) szabályait a törvény 31. §-ának felhatalmazása alapján az igazságügy-miniszter alkothatta meg, melyre azonban csak 1914-ben került sor, mégpedig az 1914. évi 12.002. I. M. E. számú rendelet által.⁸⁵ A gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályai⁸⁶ a perek gyorsabb lefolyása érdekében némileg korlátozták a vádlottak jogait, de nem olyan mértékben, amely a jogbiztonságot vagy az igazságos ítélezést számottevően veszélyeztette volna;⁸⁷ a rögtönbíráskodásra vonatkozó rendelkezések⁸⁸ azonban a hatékonyság érdekében már keveset törődtek a terhelt jogjaival, rendkívüli helyzetre rendkívüli szabályokat írtak elő. Ez utóbbiak nagy része megegyezett a parallel katonai törvények által előírtakkal (az értelemszerű eltérésektől eltekintve),⁸⁹ csak egy-két szabály tekinthető

azokat a királyi törvényszékek hatáskörébe (1914. évi 5.486. M. E. számú rendelet); egyúttal ezen esküdtszékek működését teljesen fel is függesztette (1914. évi 5.487. M. E. számú rendelet); valamint e területeken életbe léptette a gyorsított bünvádi eljárás szabályait, amely egyúttal a rögtönbíráskodás bármikori kihirdetésének lehetőségét is maga után vont (1914. évi 5.488. M. E. számú rendelet). Mindhárom rendelet egyszerre, kihirdetésük napján, vagyis július 27-én hatályba is lépett, és ugyanez igaz a törvény 14. §-a alapján kiadott 1914. évi 5.491. M. E. számú rendeletre is, amely az e 26 törvényhatóság területén elkövetett bizonyos bűncselekmények (jogosulatlan toborzás, esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, kémkedés és az ellenséggel való más egyetértés büntette vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányát vagy az ellenségnek előnyét célzó egyéb cselekmények, a katonai behívó parancs iránt engedetlenségre csábítás, valamint az ezen cselekmények útján elkövetett, szigorúbban megtorlandó cselekmények) vonatkozásában az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyeket is katonai büntetőbíráskodás alá helyezte. Az előbbi három rendelet területi hatályát az 1914. augusztus 1-jén kihirdetett és hatályba lépett 1914. évi 5.735. M. E. számú rendelet további tíz törvényhatóság területére (az 1914. évi 5.488. M. E. számú rendelet hatályát pedig a magyar szent korona országainak egész területére), az 1914. augusztus 14-én kihirdetett és hatályba lépett 1914. évi 6.082. M. E. számú rendelet pedig ugyanezen fenti három rendelet hatályát még három másik törvényhatóság területére kiterjesztette.

⁸⁵ E rendeletet ugyancsak július 27-én hirdették ki, és ugyancsak azonnal hatályba lépett.

⁸⁶ I. fejezet (1-24. §§)

⁸⁷ Az 5. § például előírta, hogy „minden intézkedést a lehető legnagyobb sürgősséggel kell elrendelni és foganatosítani, tekintet nélkül a vasárnapokra és ünnepnapokra és a nap szakára”; a 6. § bármely bíróságnak illetékességet biztosított, amelyhez a királyi ügyész fordult; a 8. § lehetővé tette, hogy kötelező védelem esetében ügyvéd helyett ügyvédjelölt vagy más alkalmas jogtudó egyén is kirendelhető legyen. A 9. § kimondta, hogy vizsgálatnak nincs helye, csak nyomozásnak; a 10. § azt, hogy „a nyomozó eljárásban minden hosszadalmasságot kerülni kell”; a 13. § szerint pedig „a kir. ügyészség, mihielyt a vádemeléshez elegendő alapot talál, késedelem nélkül, lehető rövidséggel szerkesztett vádiratot terjeszt a bíróság elé, amelyben az ügy fő tárgyálására határnap kitűzését is kéri”. A 17. § azt írta elő, hogy az ítéletet közvetlenül meghozatala után rögtön ki kell hirdetni, a 18. § pedig úgy rendelkezett, hogy minden esetben csak egyfokú perorvoslatnak van helye, amelyet azonnal, az ítélet kézbesítése esetén pedig az azt követő három napon belül be kell jelenteni.

⁸⁸ II. fejezet (25-45. §§)

⁸⁹ Például katonai törvényszék helyett az ítélezést a királyi törvényszék végzi, a vádlói oldalon katonai ügyész helyett királyi ügyész szerepel, katonai kötelek vagy kerületek helyett a rögtönbíráskodás törvényhatóságok területére (illetékességi körére) terjedhet ki stb.

újnak vagy másnak. Így például mind a rögtönbíráskodás elrendelése, mind annak megszüntetése az igazságügy-miniszter joga, aki azt a belügy- és a honvédelmi miniszterrel egyetértve gyakorolhatja; a terhelt csak akkor állítható statáriális bíróság elé, ha tetten érték, vagy ha bűnössége minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyosodni;⁹⁰ a rögtönítélő bíróság dönt arról, hogy a halálra ítéltet kegyelemre ajánlja-e;⁹¹ a huszadik életévét be nem töltött tettesre halálbüntetés helyett tíz évtől tizenöt terjedhető fegyházbüntetést, a 18. évét be nem töltött terheltre öt évtől tíz évig terjedhető fogházbüntetést, a „kevésbé bűnös részesekre” pedig a nyugalom és a rend helyreállása után életfogytigani vagy tíztől tizenöt évig tartó fegyházbüntetést kell kiszabni;⁹² stb. 1915-ben a kormány az 1915. évi 2.060. M. E. számú rendelettel módosította, illetve kiegészítette a gyorsított bűnvádi eljárás szabályairól szóló 1914. évi 12.002. I. M. E. rendeletet, amivel egyúttal egy új, egységes kódexet léptetett életbe,⁹³ ám ez a kormányrendelet a gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályai körében lényeges változást nem hozott, a rögtönbíráskodás szabályozása pedig egyenesen szó szerint megegyezett az 1914-essel, így érdemi módosításra vagy kiegészítésre ezen előírások körében végeredményben nem került sor.

Sor került viszont új, rendkívüli anyagi büntető jogszabályok alkotására törvényi szinten. „A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról” szóló 1915. évi XIX. törvénycikk büntetni rendelte azt, „aki az Osztrák-Magyar Monarchiának vagy szövetségesének fegyveres ereje vagy az ezzel közösen működő fegyveres erő céljára teljesítendő szolgáltatás iránt a hatósággal vagy a hatóság közegével kötött szerződéssel vállalt kötelezettségét szándékosan nem teljesíti vagy szándékosan nem megfelelően teljesíti” (1. §). Az is bűncselekményt követett el, aki „a hadviselés folytán sebesültek, betegek vagy lábadozók gyógyítására, ápolására vagy üdülésére szolgáló intézet céljára teljesítendő szolgáltatás iránt akár a hatósággal vagy a hatóság közegével, akár pedig a hatóság jóváhagyása vagy közbenjövete mellett kötött szerződéssel vállalt kötelezettségét nem teljesíti vagy nem megfelelően teljesíti” (5. §), és azok is, „akik a szerződő fél részéről vállalt szolgáltatás teljesítését mint alszállítók vagy alvállalkozók akár részben,

⁹⁰ Ha ez mégsem történne meg, akkor természetesen a rendes eljárás indul meg.

⁹¹ Ha a rögtönítélő bíróság a terheltet nem ajánlja kegyelemre, a halálbüntetést rögtön (vagyis az ítélet meghozatalától számított két órán belül) végre kell hajtani (attól függetlenül, hogy a terhelt vagy védője kért-e kegyelmet), ha viszont kegyelemre ajánlja, akkor a király döntését mindenképpen meg kell várni. Ha a király a kegyelem megadását elutasítja, akkor ennek kihirdetését követően kell a végrehajtásra sort keríteni, ha pedig a király kegyelmet ad, tilos az illetőt kivégezni.

⁹² Mivel – nem katonákról lévén szó – e rendelet alapján csak kötél általi halálbüntetést lehet alkalmazni, golyó általi nem, ezért a párhuzamos katonai törvényeknél írt megkülönböztetés a kétféle kivégzési mód helyébe lépő szabadságvesztésre itt értelemszerűen nem jön szóba.

⁹³ 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendelet a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról

akár egészben elvállalták, úgyszintén a szerződő fél megbízottjai, végül a fuvarozók és a fuvarozó-intézeteknél alkalmazottak is, ha az ő szándékos cselekvésük vagy mulasztásuk, illetőleg gondatlanságuk következtében maradt el a szolgáltatás teljesítése vagy megfelelő teljesítése” (6. §).⁹⁴ Ha mindezek a személyek a bűncselekményt „háború idején követték el és annak következtében az ellenséggel harcban álló fegyveres erő tagjának harcképessége oly mértékben csökkent, hogy emberélet esett áldozatul és ezt az eredményt a tettes előreláthatta” (2. § 6. pont), akkor a szankció csak halálbüntetés lehetett.⁹⁵

A fent bemutatott rendkívüli szabályok ezt követően a háború végéig már nem változtak; az I. világháború befejeződésével (elvesztésével), az ország korábbi területe jelentős részének elcsatolásával, a nélkülözéssel és a mindezek egyenes következményeként előálló forradalmakkal azonban gyökeresen új helyzet jött létre, amelyhez a jognak is igazodnia kellett. Ezen új helyzet rendkívülisége a Tanácsköztársaság megalakulásában csúcsosodott ki,⁹⁶ amellyel egy olyan államforma jött létre Magyarországon, amilyenhez hasonló még soha korábban. Mindez a büntető (anyagi és eljárási) jogszabályokban is megmutatkozott: három különféle büntetőbíróság bűncselekmények garmadájaiban, köztük viszonylag egyszerű, a társadalomra nem túl nagy veszélyt jelentő új büntetőjogi tényállások sokaságában mondhatott ki halálbüntetést is. A háromféle büntetőbíróság közül ebben az időben a legkisebb jelentőségük a rendes törvényszékeknek volt; mivel ezek ítélezése a korábbi jogszabályokon, így elsősorban a Csemegi-kódexen alapult, ezért e helyütt nem is kívánunk velük bővebben foglalkozni. Ezeknél sokkal fontosabb szerep jutott ugyanis egy új bírósági formának: az ún. forradalmi törvényszékeknek.

⁹⁴ Azt a közhivatalnokot, aki akár az ilyen „szerződés megkötése körül, akár a fegyveres erő céljára törvény alapján járó szolgáltatás kivetése körül, akár végül ily szerződés vagy a törvény alapján járó szolgáltatásnál az átadás, az átvétel, a felügyelet, az ellenőrzés vagy a felülvizsgálat körül hivatalánál vagy különös megbízatásánál fogva közreműködik, ha e köteleességét szándékosan nem teljesíti vagy szándékosan nem megfelelően teljesíti” [7. § (1) bek.], szintén halállal kell büntetni [8. § (2) bek.], amennyiben a bűncselekményt „akár az ő részére, akár beleegyezésével más részére adott vagy ígért ajándékért, jutalomért vagy egyéb előnyért” [8. § (1) bek.] háború idején követte el „és annak következtében az ellenséggel harcban álló fegyveres erő tagjának harcképessége oly mértékben csökkent, hogy emberélet esett áldozatul és ezt az eredményt a tettes előreláthatta” (2. § 6. pont).

⁹⁵ 3. § 4. pont

⁹⁶ Érdekeség, hogy a Tanácsköztársaságot megelőző „népköztársaság” idején a politikai bűncselekményeket nem rendelték halállal büntetni. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a korábban elkövetett politikai bűncselekmények miatt szabadságvesztésre ítélték közkegyelemben részesültek (1919. évi XV. néptörvény), hanem azt is, hogy a népköztársaság megdöntésére irányuló cselekmények esetében sem volt halálbüntetés kiszabható. A mindenféle politikai jellegű bűncselekménnyel szembeni elvi viszolygást jól mutatja a népköztársasági államforma védelméről szóló 1919. évi XI. néptörvény, amelynek 1. § (1) bekezdése szerint még az is, „akinek a cselekménye közvetlenül arra van irányozva, hogy Magyarország népköztársasági államformája erőszakkal megváltoztassék”, mindössze tíz évtől tizenöt évig terjedő fegyházzal büntethető.

A forradalmi törvényszékeket mint rendkívüli bíróságokat a Tanácsköztársaság kormánya: a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendelete hozta létre. Ez kimondta, hogy a forradalmi törvényszék háromtagú (egy elnökből és két tagból áll), akiket a Forradalmi Kormányzótanács nevez ki, és akiknek a megbízatása semmiféle képesítéshez nincs kötve⁹⁷ (azok tehát a gyakorlatban sokszor egyszerű munkás- vagy parasztemberek voltak, akikkel szemben az egyetlen kritérium megbízhatóságuk és a proletariátus érdekeihez való hűségük volt). A forradalmi törvényszékek eljárására vonatkozó szabályok többsége a rögtönítélő eljárás rendelkezéseiből emeltetett át: igaz volt ez az eljárás előkészületeire és magára az eljárás menetére,⁹⁸ a szavazásra,⁹⁹ a halálbüntetés kiszabására,¹⁰⁰ a jogorvoslatok tilalmára¹⁰¹ és a végrehajtásra is.¹⁰² A Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete később annyi változást hozott, hogy lehetővé tette a forradalmi törvényszékek ítéletével szemben a jogorvoslatot. Ezt a rendelet „panasznak” nevezte el, amelyet az ítélet kihirdetését követő három napon belül kellett írásban benyújtani vagy jegyzőkönyvbe mondani, és amelynek elbírálására az országos forradalmi főtörvényszék öttagú (egy elnökből és négy rendes tagból álló)¹⁰³ tanácsa volt jogosult.¹⁰⁴ A

⁹⁷ Ugyanez volt igaz a vádbiztosra (vagyis a közbíróra) és a jegyzőkönyvvezetőre is: őket szintén a Forradalmi Kormányzótanács nevezte ki (megbízatásukat pedig ugyanez a szerv – a forradalmi törvényszékek elnökeihez és tagjaihoz hasonlóan – bármikor visszavonhatta), sőt: a védői feladatokat ellátó személyekkel szemben sem támasztottak semmilyen követelményt, azoknak sem kellett tehát a joghoz értőknek lenniük. Ebből is látszik, hogy e szervek működése sokkal inkább ideológiai (igazságossági) alapú volt, semmint jogi.

⁹⁸ „A forradalmi törvényszék hatáskörébe tartozó ügyekben sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye. Az egész eljárás elejétől végéig az együttülő forradalmi törvényszék előtt és ha csak lehet félbeszakítás nélkül folyik le. A terheltet elfogása után azonnal a forradalmi törvényszék elé kell állítani.” (4. §) „A vádbiztos kötelessége a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékokat előteremteni, főleg a sértettet, a tanukat és a szakértőket, ha szükséges, közvetlenül megidézni vagy elővezetésük iránt is intézkedni. A forradalmi törvényszék bármely órában és a szabad ég alatt is megtarthatja ülését.” (5. §) „A forradalmi törvényszék előtt a tárgyalás azzal kezdődik, hogy a vádbiztos a terhelt ellen fennforgó tényeket előadja. A bizonyító eljárás befejeztével a vádbiztos annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a terhelt védője felel és ha a vádbiztos még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a terheltet és védőjét illeti.” (7. §)

⁹⁹ „A tárgyalás befejezésével a forradalmi törvényszék zárt tanácskozás után határoz. A bűnösség kérdésében a határozás titkos szavazással történik.” [8. § (1) bek.]

¹⁰⁰ „Halálbüntetést csak az elnök és a tagok egyhangú határozatával lehet kiszabni.” [8. § (2) bek.]

¹⁰¹ „A forradalmi törvényszék határozata ellen fellebbevitelnek vagy másféle perorvoslatnak helye nincs. Az elítélt érdekében bárki által előterjesztett kegyelmi kérelemnek nincs felfüggesztő hatása a végrehajtásra.” (9. §)

¹⁰² „A forradalmi törvényszék által kiszabott büntetéseket az ítélet kihirdetése után azonnal végre kell hajtani.” (10. §)

¹⁰³ Az országos forradalmi főtörvényszék elnökét és tagjait ugyancsak a Forradalmi Kormányzótanács nevezte ki, és megbízatásukat szintén bármikor vissza is vonhatta.

¹⁰⁴ Fontos szabály volt még, hogy a vádbiztos a terhelt javára is, a védő pedig a terhelt akarata ellenére is élhetett panasszal (panaszra rajtuk kívül természetesen még maga a vádlott is jogosult volt).

panasznak a halálbüntetés végrehajtására (és semmi másra) halasztó hatálya volt.

Ami a hatásköri szabályokat illeti: a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendelete értelmében a forradalmi törvényszékek hatáskörébe tartozott minden olyan bűncselekmény miatti eljárás, amelyet a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel azok hatáskörébe utalt. Ezek közül a külön rendeletek közül halálbüntetés kiszabását több is lehetővé tette, akár úgy, hogy e szankciót kifejezetten megnevezte, akár úgy, hogy a forradalmi törvényszékek eljárási jogosultságára pusztán általánosságban utalt. Mindjárt az I. számú rendelet kimodta, hogy „mindenki, aki a Tanácsköztársaság parancsainak fegyveresen ellenszegül, vagy a Tanácsköztársaság ellen fölkelést szít” (1.§), illetve „mindenki, aki rabol vagy fosztogat” (2. §), halállal büntetendő, továbbá azt is, hogy „a bűnösök fölött forradalmi törvényszék ítél” (3. §). Az V. számú rendelet ugyancsak lehetővé (bár kötelezővé nem) tette e szankció alkalmazását azokkal szemben, akik a köznyugalom megzavarására alkalmas hamis híreket terjesztenek, amennyiben e cselekményük a közbiztonság megzavarásával járó mozgalmakat vagy hasonlóan súlyos egyéb következményeket idézett elő. A XX. számú rendelet a külügyi népbiztos hozzájárulásával a Magyar Tanácsköztársaság területén tartózkodó külföldi diplomáciai és egyéb hivatalos megbízottakat (vagy lakásuk, hivatali helyiségük megjelölésére szolgáló jelvényeket /zászlót, címet/) megsértő személyekkel szemben engedte meg a forradalmi törvényszékek számára akár halálbüntetés alkalmazását; a XXIII. számú rendelet ugyanezt a Vörös Hadsereg felállítását vagy az abba való toborzást akadályozó vagy károsító, a XXIV. és a XXXIII. számú rendelet a nevelési és oktatási intézmények, illetve a szállodák és penziók köztulajdonba vételét gátló cselekmények elkövetőivel szemben tette lehetővé; a XLII. számú rendelet pedig a proletariátus végső győzelme érdekében¹⁰⁵ az egyes személyek vagy csoportok önös érdekei végett alkalmazott önhatalmú erőszakot tiltotta meg halálbüntetés terhe mellett.¹⁰⁶ A XLII.

¹⁰⁵ Érdekes az erről rendelkező passzust szó szerint idézni, mert jól mutatja a Tanácsköztársaság ideológiai alapállását: „A proletárság csak akkor számíthat győzelemre a kizsákmányolók ellen folytatott élet-halál harcában, ha ezt a harcot egységesen és vállvetett erővel vívja meg. Ezért tehát mindenki, aki önhatalmúlag cselekszik és erőszakkal vagy fenyegetéssel lép föl akár magánosok, akár egyes csoportok érdekében, a proletariátus egységét bontja meg és ezzel a proletariátus győzelmét veszélyezteti. A proletárdiktatura nem egyes emberek vagy csoportok diktaturáját jelenti, hanem azt, hogy az egész proletariátus a maga egységében kényszeríti rá akarátát a kizsákmányoló osztályokra. Ezt az akaratot a proletariátus addig, amíg a tanácsok országos kongresszusa megalakul, a Forradalmi Kormányzótanács útján gyakorolja. Aki tehát szembehelyezkedik a Forradalmi Kormányzótanács akaratával vagy a Forradalmi Kormányzótanács felhatalmazása nélkül önhatalmúlag erőszakos intézkedéseket tesz, magával a proletárdiktaturával száll szembe és a proletariátus ügyének árulója.”

¹⁰⁶ „Elrendeli tehát a Forradalmi Kormányzótanács, hogy forradalmi törvényszék elé kell állítani mindazokat, akik önhatalmúlag intézkednek oly ügyekben, amelyek a Forradalmi Kormányzótanácsnak, az egyes népbiztosságoknak vagy az alájuk rendelt hatóságoknak intézkedési körébe tartoznak. Különösen súlyos büntetés alá esnek azok, akik

számú rendelet a Forradalmi Kormányzótanács vagy a népbiztosok által kiadott bármely rendeletet megszegő vagy azok ellen bármi módon vétő személyeket általánosságban, az LVII. számú rendelet a kétezer koronát meghaladó aranytárgyak, ékszerek, drágakövek beszállítását elmulasztó, az LVIII. számú rendelet a gyógyfürdők, gyógyforrások köztulajdonba vételét akadályozó, a LXXIV. számú rendelet az élelmiszert vagy terményt a közfogyasztás elől bármilyen módon elvonó,¹⁰⁷ a CIX. számú rendelet pedig a védkötelezettséget megsértő¹⁰⁸ személyeket rendelte büntetni. Végül ezeken kívül mindenképpen meg kell még említeni a Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendeletének 6. §-át, amely egyfajta kódex-jelleggel részben újraszabályozta a forradalmi törvényszékek hatáskörébe tartozó (és egyúttal halállal is büntethető) bűncselekmények körét. Ezzel együtt természetesen a korábbi rendelkezések is hatályban maradtak, és azok alapján is ki lehetett szabni büntetéseket; e paragrafus mindössze a legfontosabb, legsúlyosabb, a Tanácsköztársaság érdekeit leginkább sértő vagy veszélyeztető deliktumokat nevesítette és sorolta fel.¹⁰⁹

De nemcsak e bűncselekmények miatt indulhatott eljárás a forradalmi törvényszék előtt: a Forradalmi Kormányzótanács XLV. számú rendeletének 1. § (3) bekezdése ugyanis azt is megengedte, hogy a

jogosulatlanul fegyveres erőt (őrséget vagy katonaságot) vesznek igénybe. A forradalmi törvényszék halálbüntetést szabhat ki.”

¹⁰⁷ Ennek a rendelet rengeteg formáját nevesítette: így ezt a bűncselekményt követték el mindazok, akik termény- vagy élelmiszerfeleslegüket eltitkolták, elrejtették, jogtalanul felhasználták, megsemmisítették, elidegenítették, az állatokkal feletették, az országból kivitték, akik őrlési tanúsítvány nélkül (tehát illegálisan, magáncélra) őrltek vagy őrltettek stb.

¹⁰⁸ A rendelet szerint védkötelezettség terhelt minden 18-45 év közötti, magyar honosságú dolgozó férfit. A védkötelezettség állítási-lajstromozási, illetve (alkalmasság esetében) tényleges szolgálati kötelezettségből állt. Aki bármelyik kötelezettségének teljesítését elmulasztotta (a lajstromozáson nem jelent meg, parancs ellenére nem vonult be, a bevonulás alól jogtalanul felmentette magát), illetve aki mást a védkötelezettség megszegésére rábeszél, kényszerített, annak teljesítésében megakadályozott vagy a védkötelezettség alól más módon kivont, a forradalmi törvényszék által akár halállal is büntethető volt.

¹⁰⁹ „A forradalmi törvényszék hatáskörébe oly bűncselekmények elbírálása tartozik, amelyek a tanácsköztársaság fennmaradását és biztonságát s általában a dolgozók uralmának forradalmi rendjét sértik vagy veszélyeztetik. Így különösen a forradalmi törvényszék elé kell állítani azt, 1. aki a tanácsköztársaság ellen felkelést szít vagy mással e célból szövetkezik; 2. aki a Forradalmi Kormányzótanács vagy az egyes népbiztosságok rendeletét megszegi vagy erre mást felhív; 3. aki a tanácsköztársaság vagy a hatóságok rendelete ellen izgat; 4. aki a tanácsköztársaság valamely hatóságát, ennek tagját vagy közegét hivatalos eljárásában akadályozza; 5. aki hatósági rendelet ürügye alatt vagy közhivatalnoki minőség színlelésével vagy felhasználásával jogtalanul rekvirál, zsarol, lop, rabol, sikkaszt vagy csal; 6. aki a köztulajdont rongálja, a termelés megkezdését vagy folytatását nyíltan vagy leplezetten hátráltatja; 7. aki a közszükségleti cikkek elosztása végett kiadott jegyekkel visszaél vagy bármely oly cselekményt követ el, amely az elosztás rendjét zavarja; 8. aki árdrágítást követ el; továbbá 9. a tanácsköztársaságnak azt az alkalmazottját, aki hivatali sikkasztást követ el, hivatali hatalmával visszaél, vagy akit megvesztegetnek és azt, aki az ily alkalmazottat megvesztegeti.”

forradalmi törvényszékek „sürgős szükség esetében” eljárjanak olyan bűnügyekben is, amelyeket a Forradalmi Kormányzótanács nem utalt külön rendelettel az ő hatáskörükbe, ha ez a Tanácsköztársaság érdekei védelmében szükségesnek látszott. Ezzel a forradalmi törvényszékek a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendeletében foglaltakhoz képest olyan *bianco* felhatalmazást kaptak, amellyel végképp elenyészett a rendes bíróságok hatáskörének jelentősége, lévén hogy ezt követően e rendkívüli bíróságok már jogszabály útján biztosított jogosultsággal rendelkeztek arra, hogy bármikor és bármilyen ügyben, amikor és amely során úgy gondolták, az eljárást maguk folytassák le, ezzel pedig a „jogi terror” kiterjedt a legegyszerűbb köztörvényi bűncselekményekre (kisebb lopásokra vagy egyéb vétségekre) is. Ehhez képest már kevés jelentősége volt a Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete 7. §-ának, amely pusztán azt mondta ki, hogy „ha a terhelt a forradalmi törvényszék hatáskörébe tartozó bűncselekményen felül rendes bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekményt is követett el, a forradalmi törvényszék ezt a bűncselekményt is elbírálja”.¹¹⁰

Végül említést kell tennünk a fent említett három büntetőbírói forma közül az utolsóról: a rögtönítélő bíróságokról is. Ezt az ítélezési formát viszonylag későn, a (sok egyéb szempontból is fontos) XCIV. számú rendelettel vezették be, aminek nyilvánvaló oka az volt, hogy a forradalmi törvényszékek eljárása éppen e törvény elfogadásáig maga sem sokban különbözött a statáriális eljárástól, így külön rögtönítélő bíróságokra sem volt szükség. Ezt a törvénykezési formát feltehetőleg pusztán azon okból hozták létre, hogy a forradalmi törvényszéki eljárásban felelősségre vonandók számára megteremtsék a fellebbvitel („panasz”) jogát. Mivel pedig a XCIV. számú rendelet értelmében a forradalmi törvényszékek előtti eljárás kétfokúvá vált, a legsúlyosabb, a fennálló rendet leginkább veszélyeztető bűncselekményekre bevezették a statáriumot. A rendelet szerint a Tanácsköztársaság végén (gyakorlatilag a saját felhatalmazása alapján) a Forradalmi Kormányzótanács jogosulttá vált a rögtönítélő bíráskodás elrendelésére akár az ország egész területén, akár egyes forradalmi törvényszékek illetékességi területén, mégpedig bármely, ugyancsak általa meghatározott bűncselekmény vonatkozásában, és ugyanerre (hadműveleti területen) felhatalmaztatott a hadsereg-főparancsnokság is; magát a statáriális eljárást pedig lefolytathatta egy külön erre a célra (a Forradalmi Kormányzótanács vagy a hadsereg-főparancsnokság által) kiküldött bíróság, de a forradalmi törvényszék mint rögtönítélő bíróság is.

Amikor 1919. augusztus 1-jén a Forradalmi Kormányzótanács az antant csapatok rohamos közeledésére lemondott, és átadta a hatalmat a Peidl Gyula vezette szociáldemokrata kormánynak, e rendeletek hatálya

¹¹⁰ Ez alól kivétel volt az az eset, amikor az együttes elbírálás az eljárás befejezésének késleltetéséhez vezetett volna, illetve az, ha a rendes bíróság az adott bűncselekmény miatt első fokon már véghatározatot hozott.

de facto megszűnt. Augusztus 6-án Friedrich István vette át a miniszterelnöki posztot, majd kormánya rövidesen megkezdte a tanácsköztársaság jogszabályainak szisztematikus eltörlését és a korábbi normák hatályának visszaállítását. Erre a büntetőjog vonatkozásában az 1919. augusztus 19-én elfogadott, és másnap kihirdetett és hatályba lépett 4.038. és 4.039. kormányrendeletekkel¹¹¹ került sor. Előbbi kimondta, hogy a Tanácsköztársaság szervei által lefolytatott büntető eljárás, illetve az azok által meghozott minden határozat és ítélet érvénytelen,¹¹² illetve hogy a jövőre nézve a Tanácsköztársaság megalakulása előtti törvények az irányadók;¹¹³ az utóbbi pedig büntetni rendelte mindazokat, akik a Tanácsköztársaság érdekében bármilyen olyan tevékenységet fejtettek ki, amely a korábbi jogszabályokkal ellentétes volt.¹¹⁴ E normák intenzív alkalmazásának lecsengését követően végül helyreállt a korábbi rend, és bár ezt követően is statáriális rendeletek sokasága jelent meg, a jog köntösébe bújtatott terror korszaka (sajnos azonban csak a „jogi terror” korszaka) egy történelmi léptékkal mérve rövid időre véget ért.

¹¹¹ Hivatalos elnevezésükkel: „a magyar kormány 1919. évi 4.038. M. E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról”; illetve „a magyar kormány 1919. évi 4.039. M. E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 1919. évi 4.038. M. E. számú rendelet kiegészítéséről”.

¹¹² „... bűnügyekben a rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt foganatosított eljárás és ezalatt az idő alatt hozott határozat érvénytelen.” (2. §) „A rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt hozott büntető ítélet semmis...” [10 § (2) bek.]

¹¹³ „A törvénykezés terén a jogfolytonosság helyreállván, a törvénykezésben a korábbi törvényes jogszabályok irányadók, amennyiben ez a rendelet másként nem intézkedik.” [1. § (1) bek.]

¹¹⁴ 1. §: „A törvényszék ítél a jelen rendelettel szabályozott gyorsított bűnvádi eljárás szerint: 1. a tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva és színelve, a büntetőtörvényekbe ütköző cselekményt követtek el; 2. a tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai vagy az 1. pontban nem említett személyek által a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbeléptetése előtt vagy utóbb követték el.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKÓCZI Antal: Az emberölés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- BALÁS Elemér: A halálbüntetésről. Révai és Salamon Könyvnyomdája, Budapest, 1900
- BÉLI Gábor: Magyar jogtörténet: a tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999
- CSEMEGI Károly művei. Franklin-Társulat, Budapest, 1904
- CSIZMADIA Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995
- DOLESCHALL Alfréd: Halálbüntetés. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1900, 896-901. o.
- FINKEY Ferenc: Büntetéstani problémák. Budapest, 1933
- FIRON András: Káinbélyeg. Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért? Panoráma Kiadó, Budapest, 1991
- HORVÁTH Tibor: Halálbüntetés Magyarországon. In: Sebes Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 219-258. o.
- MEZEY Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999
- SZABÓ Imre: A halálbüntetésről. In: Valóság, 1980/12. szám, 71-79. o.
- VÁMBÉRY Rusztem: Büntetés. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, II. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1899, 365-371. o.

Vermes Attila
Polgári Jogi Tanszék
Konzulens: Menyhárd Attila

A nemzetközi közúti áru fuvarozók felelősségbiztosítása

Bevezetés

A közúti áru fuvarozók felelősségbiztosítása a biztosítási jog és a nemzetközi fuvarjog közös térrénumán elhelyezkedő jogterület, mely sajátos helyet foglal el a nemzetközi szállítmánybiztosítások körében.

Az általában társadalmilag pozitív megítélésű biztosításokon belül a felelősségbiztosítás mindig is sajátos szerepet töltött be, hiszen igen komoly jogpolitikai és erkölcsi aggályok merülnek fel akkor, ha valaki lényegében „megvásárolja” a felelőtlenséget.

A felelősségbiztosítás mellett a jogi felelősség preventív, megelőző és nevelő, represszív funkciója kétségkívül háttérbe szorul a károsult érdekeinek, a reparáció elvének elsődlegességével szemben, azonban a jogi felelősség a visszkéretet (regresszus, regressz jog), a díjvisszatérítés, díjengedmény, díjpótlék, a szerződéses kizárások, valamint a biztosító teljesítési összegének limitálása folytán megmarad.

A felelősségbiztosítások első megjelenési formái a szállítmánybiztosítások egyes nemei voltak, jelesül tengeri fuvarozásnál létezett olyan kiegészítő záradék, mely hajó-összeütközés esetén a hajótulajdonos által harmadik személyeknek okozott kár megtérítésére vonatkozott.

A modern úthálózat kialakulásával és az egységirakomány-képzés elterjedésével lehetővé vált a közúti áru fuvarozási alágazat rohamos fejlődése, ahol a kockázati tényezők összességükben a legnagyobb veszélyt jelentik mind az anyagi javakra, mind pedig az emberi életre, egészségre, és testi épségre egyaránt.

A kockázati tényezők közé tartozik többek között a fuvarszközök, valamint a többi közlekedő nagy száma s innen eredően az áruelosztás fizikai részén belül a fizikai távolság áthidalására szolgáló közutak zsúfoltsága, a fuvarszközök és küldemények tömege, mozgási energiája, valamint az egyes speciális küldemények (veszélyes áru, élő állat) sajátos jellemzői.

A fentiekből következik, hogy a közúti áru fuvarozási alágazatnál a legszembetűnőbb az az aránytalanság, mely a felróhatóság csekély foka és az ezzel ok-okozati összefüggésben levő jogellenes kár mértéke között tapasztalható, mellyel összefüggésben tovább nehezíti a fuvarozó helyzetét a fuvarpiacon meglévő erős verseny által kialakított alacsony összegű fuvardíj és a – főleg darubáru-fuvarozásnál – az értékes küldemény kontrasztja.

A fuvarjogban természetesen fokozott felelősségről beszélünk, hiszen a küldemény kikerül a feladó birtokából, ellenőrzési köréből, a küldemény sorsára tényleges ráhatása szinte csak a fuvarozónak van, ugyanakkor az érdekviszonyok gondos mérlegelése során a felelősség alapjának szigorodása szinte mindig együtt jár a kártérítés mértékének korlátozásával.

A nemzetközi szállítmánybiztosítás és a nemzetközi közúti felelősségbiztosítás viszonya

A nemzetközi szállítmánybiztosítás fuvarjogi szempontból minden fuvarozási alágazatot lefedő biztosítási védelmet nyújt, a biztosítási feltételek a világ legtöbb országában a Lloyd's Biztosító szokványjaiból állnak, amely természetesen az angolszász terminológiát és jogi gondolkodást tükrözi az általánosítást kerülő részletező, szinte kazuisztikus szabályozásával, valamint az 1906-os angol tengeri szállítmánybiztosítási törvény (Marine Insurance Act) szabályainak felhívásával.

A nemzetközi közúti áru fuvarozás alapidokumentuma a „Nemzetközi Közúti Áru fuvarozási Szerződésről” szóló, Genfben, az 1956. évi május hó 19. napján kelt Egyezmény (a továbbiakban Egyezmény), rövidítve CMR, melyet Magyarországon a 1971. évi 3. törvényerejű rendelet hirdetett ki.

A CMR elnevezés a francia név (Convention Relative au Contrat de Transport International des Marchandises par Route) rövidítéséből adódik

A nemzetközi szállítmánybiztosítás nem csak felelősségbiztosítási, hanem vagyonbiztosítási elemeket is tartalmaz, amelynek legfontosabb példája a fuvarszközök biztosítása (gépkocsi, vasúti kocsi esetén CASCO, légi és vízi járművek esetén HULL) – természetesen ezen kockázatokra a CMR-biztosítás hatálya nem terjed ki.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga általános jellemzőinek megfelelően igen kevés szabályt találunk a nemzetközi szállítmánybiztosítással kapcsolatban egyezményi szinten, ugyanakkor annál több a nemzetközi szokás és szokvány.

A Bécsi Vételi Egyezmény (1987. év 20. tvr. az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről) 32. Cikk (3) bek. kizárólag az eladó és a vevő közötti együttműködési kötelezettséget fogalmazza meg oly módon, hogy abban az esetben, ha nem az eladó kötelezettsége a szállítványbiztosítási szerződés megkötése, úgy a vevő követelheti, hogy az eladó minden rendelkezésére álló információt adjon meg számára a szállítványbiztosítási szerződés megkötéséhez

A nemzetközi szállítványbiztosításban jóval nagyobb a nemzetközi kollíziós magánjog szerepe, mint a CMR-biztosításban, ugyanis több fuvarozási alágazatban (pl. a szabadhajózásban) nincsen a felelősséget szabályozó nemzetközi egyezmény, s így mind a joghatóság, mind pedig az alkalmazandó jog megállapításához a nemzetközi kollíziós magánjog szabályait kell alkalmazni.

A „szállítványbiztosítás” elnevezés alkalmazása a magyar jogban dogmatikailag nem tekinthető precíznek, annak ellenére, hogy a gyakorlatban bevett kifejezésről van szó, ugyanis nem követi a fuvarozási szerződés (Ptk. 488. §) és a szállítványozási szerződés (Ptk. 514. §) megkülönböztetést.

A biztosítási jog és a nemzetközi fuvarjog határterületén érdemes szót ejteni arról, hogy az ún. kiállítási biztosítás nem a fuvarszköz kiállításának késedelmére, mint biztosítási eseményre szól, hanem a köznyelvi értelemnek megfelelő kiállítások biztosítására vonatkozik.

Hozzá kell tenni, hogy a nemzetközi fuvarjogi gyakorlat és a belföldi kodifikált jogi terminológia több esetben ellentétes, a legjellemzőbb példa erre álláspontom szerint a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott „fuvarmegbízás” kifejezés, amely nincs tekintettel arra, hogy a fuvarozási szerződés a vállalkozási és letéti elemeket tartalmaz.

A szállítmánybiztosítás típusain belül talán a legnagyobb jelentőséggel a fuvarozói felelősségbiztosítás bír, melynek sajátos változatát képviseli az ún. CMR-felelősségbiztosítás.

Az Egyezményben egyszerre részesek angolszász és kontinentális jogrendszerű, EU-tag és EU-n kívüli államok egyaránt. Roppant előremutató, hogy a multimodális fuvarozás egyes kérdéseit is rendezi, hiszen a kifejezetten a multimodális fuvarozás szabályozására készített ENSZ Konvenció a ratifikáló államok csekély száma miatt mind a mai napig nem lépett hatályba.

A CMR-biztosítás jellemzői

A CMR-biztosítás lényegében a (fuvarmegbízási) szerződésszegési kockázatok felelősségbiztosítása, mely az ún. szakmai felelősségbiztosítások közé sorolható. A CMR-biztosítás alapján a biztosító megtéríti azokat a károkat, amelyekért a fuvarozó a CMR egyezmény alapján felelős. Ezen szállítmánybiztosítási konstrukció alapvetően nemzetközi szokványokon alapul, a CMR egyezmény közvetlenül igen szűkszavúan tesz róla említést, mindösszesen a szerződéskötési kötelezettség, valamint a kógencia körében szól róla.

A CMR egyezmény a fuvarlevél szükség szerint kötelező elemei közé sorolja a biztosítási szerződést (Egyezmény 6. Cikk 2. e) pont, tehát közvetlenül az egyezményből semmilyen (sem egyoldalú, sem pedig kétoldalú) szerződéskötési kötelezettség nem fakad, pusztán annyit ír elő az egyezmény, hogy amennyiben feladó és a fuvarozó megállapodik a fuvarozó szerződéskötési kötelezettségében, úgy ennek a tényét kötelező a fuvarlevélen feltüntetni.

Az Egyezmény fogalmazása meglehetősen furcsa, ugyanis annyit mond, az opcionálisan kötelező elem „a fuvarozó rendelkezése a fuvarozó számára az áru biztosítása tekintetében”.

A „rendelkezés” szó alkalmazása álláspontom szerint azért szerencsétlen, mert összekeverhető a fuvarjogban szintén bevett és alkalmazott „utólagos rendelkezés” fogalmával. Az utólagos rendelkezés a feladó (olykor a címzett) egyoldalú – korlátozott – szerződésmódosítási joga, mely tipikusan a küldemény feltartóztatására, visszafuvarozására, más címzett, illetve más rendelkezési hely kijelölésére terjed ki, míg az utólagos rendelkezéssel szemben a feladó biztosítással kapcsolatos rendelkezése természetesen szintén konszenzust igénylő kérdés.

A biztosítási szerződésben, vagy azt pótló okiratban, a kötvényben a biztosított (szerződő) megnevezése a pusztán azonosításon túl azért is fontos, mert a biztosító támaszkodhat a biztosítottal kapcsolatos korábbi kártapasztalataira.

A biztosítási ajánlatnak tartalmaznia kell az áru megnevezését, valamint a csomagolás módját, a fuvareszközt, valamint a fuvarozási útvonalat (abban az esetben, ha a szerződésben meghatározott útvonalat időközben megváltoztatják, a biztosító nem köteles teljesíteni.).

A biztosítási szerződések megkötésekor figyelemmel kell lenni az akkreditív biztosításra vonatkozó rendelkezéseire is, hiszen a bankok a biztosítási kötvények vizsgálatánál visszautasíthatják azokat kötvényeket, amelyek kiállítási dátuma későbbi, mint a fuvarozási okmányok kelte, illetve az áru útbaindításának kelte., ugyanakkor bankok elfogadhatnak olyan biztosítási kötvényt, melyben önrész (franchise) levonását írja elő a biztosító szolgáltatásából.

Az Egyezmény 41. Cikk 2. bek. alapján „Semmis különösen minden olyan záradék, amellyel a fuvarozó magára engedményezteteti az árubiztosításából eredő előnyöket, valamint minden más, ehhez hasonló vagy olyan záradék, amely a bizonyítási terhet áthárítja.”.

Az Egyezmény hatálya kizárólag áruk díj ellenében végzett szállításáról szól, tehát a feladót az ún. mögöttes jogviszonyból (adásvételi, lízingszerződés stb.) származó kötelezettségei megszegéséből jelentős kár érheti. Az Egyezmény felelősségi és egyéb szabályai a felek érdekvizonyainak mérlegelésénél alapvetően a fuvarozó érdekeit tartják szem előtt, ugyanis a fuvarozó számára kevésbé előrelátható, és még kevésbé kigazdálkodható elmaradt hasznot, valamint nemvagyoni kárt nem térítteti meg a fuvarozóval.

A fentieket a biztosítási jogviszonyra vetítve elmondható, hogy árukár bekövetkezése esetén a biztosító szolgáltatása – akár a feladó közvetítésével, akár anélkül – mindenképpen a feladót illeti meg, következésképp az ezzel ellentétes szerződési kikötés semmisnek minősül.

A fuvarozóra történő engedményezés semmissége azért is jelentős kérdés, mert megengedhetősége esetén a feladói érdekérvényesítést jelentős mértékben nehezítené a biztosítási titok intézménye. Noha a biztosítási titok a bírósággal szemben nem áll fenn, a nemzetközi árufuvarozás egész szabályozási rendszere (felszólamlási, keresetindítási, elévülési határidők) a klasszikus polgári jogi ügyletekhez képesti gyorsaságra épül, így az efféle késedelem komoly, akár áthidalhatatlan pénzügyi veszteséget is okozhatna a feladónak.

Érdekesség, hogy noha az Egyezmény 6. Cikk 2. e) pontja a fuvarlevél szükség szerint kötelező elemeinél csupán az áru biztosítását említi, amely mutatis mutandis egyaránt lehetne vagyon- és felelősségbiztosítás, a biztosítótársaságok gyakorlatában csupán a nemzetközi közúti árufuvarozó felelősségbiztosítása terjedt el, melynek egyik, de nem kizárólagos biztosítási eseménye a fuvarozói felelősséget meglapozó árukár.

Nem kizárt természetesen, hogy a fuvarozó mind klasszikus nemzetközi szállítmánybiztosítási, mind pedig fuvarozói felelősségbiztosítási szerződést kössön, azonban a túlbiztosítás a nemzetközi szállítmánybiztosításban tiltott a Lloyd's szokványai által alkalmazni rendelt Marine Insurance Act (1906) 32. szakasza alapján.

A külön szállítmánybiztosítási szerződés megkötésének alapvetően a CMR egyezmény felelősségkorlátozó szabályai – s az ezt fokozó biztosítói gyakorlat, valamint a fuvarszköz biztosításának szükségessége miatt lehet jelentősége.

A CMR egyezmény a fuvarozó felelősségének mértékét ugyanis 8,33 SDR/bruttó kg-ban maximálta, amely – legalábbis a feladó szempontjából egyáltalán nem tekinthető soknak. A fuvarjogban a fuvarozó fokozott felelőssége általában a kártérítés mértékének, valamint az igényérvényesítési (elévülési) határidő korlátozásával jár együtt, hiszen a küldemény értékéhez képes meglehetősen alacsony fuvardíjából a fuvarozó a teljes kártérítést nem tudná kigazdálkodni.

Az SDR (Special Drawing Rights, az Egyezmény szövegezésében elszámolási egység) a Nemzetközi Valutaalap (IMF) által létrehozott nemzetközi valutakosár, amely a korábbi – fiktív – aranyfrank pénznemet váltotta fel, jelentősen egyszerűsítve kár összegének pontos meghatározását.

Az Egyezményben alapesetben meghatározott kártérítés mértéket érték- és érdekevállás esetén lehet konszenzussal átlépni, míg a fuvarozó szándékos, valamint súlyosan gondatlan károkozása esetén nem hivatkozhat sem a felelősséget kizáró, korlátozó, sem pedig a bizonyítási terhet elhárító szabályokra.

Álláspontom szerint a konkrét kárösszeg tételes megfogalmazása a biztosítási szerződésekben lex specialisnak minősül a CMR szabályaira való utaláshoz képest, így függetlenül attól, hogy az Egyezmény szerint magasabb kárösszeg is jogos lenne, a biztosító jogszerűen zárja ki eme kamat megfizetésének kockázatát, következésképp a feladó a biztosító szolgáltatása által nem fedezett kárát csupán a fuvarozóval szemben tudja érvényesíteni.

A fentiekből következően a nemzetközi közúti áru fuvarozási és a CMR-biztosítási szerződés számtalan szállal kötődik egymáshoz, kijelenthető, hogy a két szerződést ha nem is egyszerre, de feltétlenül egymás rendelkezéseire figyelemmel, komplex szerződési rendszert alkotva kötik meg. A fuvarjogban az érték- és érdekevallás szinte minden esetben jelentős összegű pótdíj kikötésével jár együtt, ugyanakkor azokban az esetekben, amikor a biztosító által kizárt kockázatok közé tartozik az érték- és érdekevallás, akkor vagy kiegészítő nemzetközi szállítmánybiztosítási szerződés jelenti a megoldást, vagy pedig a pótdíj összegében jelenik meg a kockázat növekedése.

Az Egyezmény a fuvarozó közreműködőért való felelősségét akként szabályozza (3. Cikk), hogy amennyiben a közreműködő feladatkörén belül járt el, úgy a fuvarozó pontosan úgy felel cselekedetéért, mintha a fuvarozást közvetlenül saját maga végezte volna.

A CMR-biztosítási szabályzatok azonban általában csak a biztosított saját nevében végzett fuvarozásokra érvényesek, azaz a közreműködő CMR-felelősségbiztosítást nem köthet a saját tevékenységére, számára csupán a klasszikus nemzetközi szállítmánybiztosítás marad.

A CMR-biztosítási szabályzatok gyakran a kizárt kockázatok közé sorolják a fenti eseteket, ami a szerződési szabadságba álláspontom szerint belefér, szót kell azonban ejteni egy olyan esetről, amelyet gyakran vitatható módon fogalmaznak meg a szabályzatok.

Abban az esetben, ha a kár mértékénél egyszer utalnak a CMR szabályaira, majd később megismétlik a konkrét 8,33 SDR / bruttó kg értéket, akkor vitás lehet, hogy mindez pusztán a tőkekövetelés maximuma, vagy pedig a kamatokkal növelt összegről van-e szó, hiszen az Egyezmény 37. Cikk 1. pontja egyértelműen kimondja, hogy a kártérítés összege után évi 5 % kamat fizetendő.

Álláspontom szerint mind a felelősség eseteinek, mind a kártérítés mértékének nemzetközi egyezményi szabályozása rendkívül megkönnyíti mind a feladót, mind a fuvarozót, mind pedig a biztosító helyzetét.

A biztosítási események lényegében három csoportba sorolhatók, nevezetesen árukár, késedelem, valamint a széles értelemben vett együttműködési kötelezettség megszegése. A magyar szabályozáshoz, valamint az ahhoz kapcsolódóan a belföldi áru fuvarozók felelősségbiztosításához képest a fuvarszköz kiállításának késedelme önmagában nem biztosítási esemény, utóbbinak pusztán akkor minősül, ha a késedelem a kiszolgáltatásban is jelentkezik. Az ún. széles értelemben vett együttműködési kötelezettség megszegésébe tartozik az árukísérő okmányok nem megfelelő kezelése, helytelen használata, valamint az utánvét beszedésének elmulasztása is.

A CMR-biztosításban ugyan elméletileg lehetőség van alulbiztosításra, azonban ennek jelentősége a CMR-ben definiált eleve korlátozott kárösszegek miatt elhanyagolható, természetesen alulbiztosítás esetén a „pro rata” elv alapján teljesít a biztosító.

A CMR-biztosításban – a felelősségbiztosításban megszokott módon – önrészt kötnek ki a biztosítók, melynek segítségével a károk porlasztása mellett némi tényleges preventív, nevelő hatás is megmutatkozik. Érdekes, hogy az önrész mértéke általában magasabb lopáskár esetén, mint más biztosítási eseményeknél, melynek csupán egyik oka a lopáskárok nagy száma, az ezek során keletkezett magas kárösszeg, a másik a fuvarozó nagyobb gondosságra szorítása.

Az önrész (franchise) számos módon megállapítható, melyek közül a elsőként az ún. integrál franchise alakult ki, mely alapján a bizonyos mértéknél (a biztosítási összeg százalékában kifejezve) kisebb károkat a biztosító nem téríti, azonban amennyiben a kár összege a fenti mértéket meghaladta, úgy a biztosító levonás nélkül teljesít.

A második lehetséges módszer az excedens (deduktív vagy levonásos) franchise, mely esetén az előre meghatározott százalékkal a biztosító mindenképpen csökkenti a kárösszeget, függetlenül attól, hogy fenti százalékot az egész küldeményre, vagy pedig külön árudarabokra (kollikra) határozták-e meg.

A harmadik módszer az időfranchise, melyet a hűtőkocsikban fuvarozott küldemény esetére szokás kikötni. Abban az esetben, ha a hűtőberendezés meghatározott időn túl nem működik, vagy a hűtőberendezésben a szavatossági időnél többet tölt el az áru, úgy a biztosító nem köteles teljesíteni.

A nemzetközi szállítmánybiztosításban az önrész kikötésének egyik oka az volt, hogy a szóródásnak kitett áruk tipikus hiányát ne követelhessék a biztosítótól, azonban az Egyezmény 17. Cikk 4. a) pontja miatt a fenti indok lényegében elveszti jelentőségét, hiszen a fuvarozó mentesül a kár megtérítése alól, ha nyitott és ponyvával nem fedett járművet használ, melyben – a fuvarlevélbe bejegyzett módon – kifejezetten megállapodtak.

A harmadik esetet álláspontom szerint mentesülési oknak is fel lehet fogni, hiszen lényegében arról van szó, hogy a biztosított kármegelőzés kötelezettségét nem teljesítette, így minimum kármegosztásnak lenne helye a polgári jog szabályai szerint, azonban a biztosítási szerződés megdönthetetlen vélelemként fogalmazza meg a hűtőberendezés elromlása, illetve a szavatossági időt túllépő tárolás és az árukár közötti ok-okozati összefüggést.

Számos jogeset bizonyítja, hogy minimális ráfordítással jelentősen lehet csökkenteni a lopáskár bekövetkezésének valószínűségét (pl. őrzött, kivilágított parkoló választása, a fuvarszköz indokolatlan el nem hagyása).

Az Egyezmény 41. Cikk 1. bek. alapján részlegesen érvénytelen (semmis) minden olyan kikötés, amely közvetlenül vagy közvetve eltér az Egyezmény rendelkezéseitől, azaz a fuvarozó és a feladó a fuvarozási szerződésben érvényesen nem állapodhat meg az Egyezménynél szigorúbb felelősségi alakzatban és mértékben. A biztosítási esemény bekövetkezését követően a fuvarozó az Egyezmény szerint járó összeget meghaladóan tett tartozáselismerő nyilatkozata a fuvarozó és a feladó belső jogviszonyában érvényes és hatályos lesz ugyan, azonban ennek alapján a biztosító helyzete nem nehezülhet el.

Az Egyezmény 40. Cikke alapján a fuvarozók a egymással szembeni jogviszonyaikban eltérhetnek a CMR szabályaitól, azonban eme megállapodások harmadik személyekkel (legfőképpen a feladóval) szemben hatálytalanok.

A fentiekhez hozzá kell tenni, hogy noha a fuvarlevél kitöltése, és mindkét fél általi aláírása a CMR egyezmény alapján kötelező, ennek elmaradása a szerződés (s így a biztosítási szerződésre vonatkozó szerződéskötési kötelezettség) érvényességét nem érinti.

A kárigényeket a biztosítási kötvényben megjelölt helyeken lehet előterjeszteni, ahol számos dokumentummal (pl. eredeti biztosítási kötvény, eredeti áruszámlák, eredeti fuvarokmányok, és egyéb iratok, rendőrség, tűzoltóság által felvett jegyzőkönyv, rendőrségi feljelentés és lezáró határozat, kárfelvételi jegyzőkönyv, kárszámlák) kell alátámasztani mind a kár bekövetkezését, mind pedig annak reális értékét. A kárbejelentéssel kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy amennyiben a szerződésben meghatározott határidő túllépése miatt lényeges körülmények kideríthetlenné válnak a biztosító számára, úgy mentesül fizetési kötelezettsége alól.

A kárrendezés során lehetőség van ún. kárbiztos közreműködését igénybe venni, akik a biztosítók iránymutatása alapján a kárt megszemlélnek, arról jegyzőkönyvet vesznek fel, melyet a biztosítók elfogadnak kárkalkulációjuk alapjául. (A külföldi biztosítók a kárbiztos teendők elvégzésével általában a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara keretén belül működő Kárbiztosok Testületét veszik igénybe.

Zárszó

A Lloyd's biztosító minden évben kiadja az ún. Shipping Indexet, melyben az áruszállításra alkalmas hajókat sorolja fel és osztályozza bruttó regiszter tonna alapján. A biztonsági és műszaki követelményeknek meg nem felelő hajók esetén a biztosító vagy egyáltalán nem köt szerződést, vagy pedig az pótdíjhoz köti.

Álláspontom szerint a közúti áru fuvarozók felelősségbiztosításánál alkalmazni lehetne a nemzetközi szállítmánybiztosításnál kidolgozott fuvarszköz-nyilvántartást, mely lehetőséget nyújtana a biztosítási díjak racionálisabb elosztására, és összességében növelné a fuvarszközök biztonságosságát.

A feladó érdekeinek védelmére mind az általa, vagy javára kötött vagyonbiztosítás, mind pedig a fuvarozó, mint szerződő és biztosított fél által kötött felelősségbiztosítási szerződés alkalmas lehet, feltéve, hogy a fuvarozói felelősség a vétkességen túli, azonban a „no fault”- teórián inneni.

Álláspontom szerint a CMR-biztosítás egyszerre szolgálja a károsult feladó reparatív igényeit, miközben megfelelően szankcionálja a szándékos és súlyosan gondatlan károkozókat, másodlagosan ugyan, de megtartva a jogi felelősség preventív, nevelő és represszív funkcióit egyaránt, miközben szervesen illeszkedik az áruelosztás jogán belül a fuvarozási, szállítmányozási és szállítmánybiztosítási szerződések rendszerébe.

A nemzetközi fuvarozás talán legszebb, de legkomplexebb területén, a multimodális fuvarozásnál is jól használható szerződéses konstrukciót sikerült megalkotni, amely évtizedek óta hatékonyan szolgálta a fuvaroztatók és fuvarozók érdekeit egyaránt, s amely funkció az Egyezményt ratifikáló államok számának bővülésével várhatóan a jövőben még inkább kiteljesedik.

Felhasznált irodalom

- BACZONYI-ISÉPY-ULYARIK: Árufuvarozási jog. Bp.: KJK, 1974.
- GULYÁS József (szerk.): Nemzetközi fuvarozás, szállítmányozás és szállítmánybiztosítás. Bp.: Tankönyvkiadó, 1984.
- HARGITAI László: CMR biztosítás – szállítmánybiztosítás. In: Autóközlekedés, 1994. február.
- HORINKA Melinda – LUTTENBERGER Zoltán: Biztosításelmélet és üzemgazdaságtan. Bp.: ING, 2005.
- LÁBADY Tamás: Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből. Pécs: Pécsi Szikra Nyomda, 1989.
- MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): Az üzleti élet szerződései. Bp.: Unió, 2002.
- MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER: Szerződésszegés és biztosítás I-II-III. Kontrakulturális és deliktuális károk megkülönböztetése a felelősségbiztosításban. In: Biztosítási Szemle. 1988. (34. évf.) 10-11-12. sz.
- PAPP Endre: A expedíció joga és gyakorlata. Bp.: Griff Kontó, 1992.
- SOMOGYINÉ HEGYI Anna (szerk.): A külkereskedelem technikája és szervezése. Bp.: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.
- VÖRÖS Imre: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Budapest: Krim Bt., 2004.